Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 51, Nisan 2021, s. 82-111

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49766>

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay YILDIRIM

Munzur Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü,
Müzik Bilimleri Anasanat Dalı, tuncayyildirim@munzur.edu.tr

ALEVİLİK İNANCININ SENKRETİK YAPISININ ALEVİ TOPLULUKLARDAKİ KADIN VE MÜZİK İLİŞKİSİNE ETKİLERİ: TUNCELİ ÖRNEĞİ

Özet

Bu araştırmada, Alevilik inancına senkretik özelliklerini kazandıran kadın ve müzik figürlerinin, Alevi topluluklardaki kadın ve müzik ilişkisi üzerinde her hangi bir role sahip olup olmadığı, nüfusunun büyük bir kısmı Alevi inancına mensup bireylerden oluşan Tunceli örneklemini üzerinden incelenmektedir. Survey desenine sahip bu araştırma, nitel-nicel yaklaşımlı karma araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İncelenen veriler, katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme, literatür taraması, doküman analiz ve survey anket tekniklerinden faydalanılarak bir araya getirilmiştir. Araştırmanın nitel verilerini, Tunceli’de katılımcı gözlem gerçekleştirdiğimiz bazı Cem ritüellerine ait dokümanların yanı sıra, bölgede yaşayan Alevi Dedeleri ile şehirde atölyesi bulunan kadın bağlama yapım ustası ve özel müzik kurs merkezi öğretmeniyle gerçekleştirildiğimiz derinlemesine görüşmelere ait dokümanlar oluşturmaktadır. Ayrıca tesadüfi örneklem kullanarak sahadan rasgele seçilmiş olan 75 kadın katılımcıya, 5’li Likert ölçme tipine göre yapılandırıldığımız, 20 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket verileri, SPSS 21 kullanılarak frekans ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, Tunceli’de Alevilik inancının senkretik yapısının kadın ve müzik ilişkisi üzerinde günümüzdeki kentleşme-modernleşme gibi faktörlere rağmen etkisini tam anlamıyla yitirmediği, özellikle kadınların çaldıkları enstrümanın türüne yansıdığı tespit edilmiştir. Ayrıca görüşmeci ve katılımcıların büyük bir

kısmı Alevilik inancının, Tunceli’de kadınların müzikle kurdukları ilişki üzerinde etkili bir tasarım biçimi yarattığını belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Müzik, Kadın, Alevilik, Senkretizm, Tunceli.

THE EFFECTS OF SYNCRETIC STRUCTURE OF THE FAITH OF ALEVİ ON THE RELATIONSHIP OF WOMEN AND MUSIC IN ALEVİ COMMUNITIES: THE TUNCELİ SAMPLE

Abstract

In this research, women and music figures’s who give the Alevi faith of syncretic charactersitics, Whether it has any role in the relationship between women and music in Alevi communities, It is analyzed through the Tunceli sample consisting of individuals belonging to the Alevi faith a large part of its population. This research with a survey design, It was carried out using the qualitative-quantitative approach mixed research metod. The analyzed data, participant observation, in-depth interview, literature review, document analysis and are benifct from survey tecniques were brought together. Qualitative data of the research, as well as some documents own the Cem rituals of we realize participant observation in Tunceli, constitute documents own in-depth interviews to we realize with the private music course center teacher and a woman bağlama luthier of worksshop in the city wiht Alevi Ancestros living in the region. Also, 75 women paticipants who were randlomly selected from the filed usunig a random sample, was applied a questionnaire consisting of 20 questions we are structured according to 5 Likert measurement type. Survey data were frequency measured by using SPSS 21. As a result of the research, syncretic structure of Alevism belief in Tunceli despite today’s factors such as urbanization-modernization It doesn’t completely lose its influence on the relationship between womwn and music, particularly was determined reflected in the type of instrument women play. Also, most of the interviewees and participants, Alevism belief stated created an effective desing style on the relationship between women and music in Tunceli.

Keywords: Music, Women, Alevism, Syncretism, Tunceli.

GİRİŞ

Alevilik, eski Türk inançları, Zerdüştlük, Manihaizm, Budizm, Yezidilik, Hristiyanlık... gibi biçimleriyle bağdaşan inanç öğelerine sahip olmasından ötürü son yıllarda ilgili araştırmaların birçoğunda senkretik kavramıyla birlikte açıklanmaya başlanmıştır. Ayrıca Alevi toplulukların günümüz Ortodoks Müslüman cemaatlerden farklı inanç ve ibadet pratiklerine sahip olmasından ötürü, heterodoks kavramına da Alevilikle ilgili araştırmalarda fazlaca yer verildiği söylenebilir. Kültürel antropoloji merkezli yürütülen bu gibi araştırmalarda, Aleviliğin senkretik ve heterodoks özelliklerinin, Alevilikle diğer-eski inançlar arasında yapılan bağdaştırmalar üzerinden açıklandığı görülmektedir. Örneğin Alevi Cem ritüellerinde önemli bir yere sahip olan kadın ve müzik figürleri, Aleviliğin diğer inançlarla arasındaki senkretik ilişkinin önemli göstergeleri olarak ifade edilmektedir. Çünkü Cem ritüellerinde kadınların erkeklerle bir arada ibadet etmeleri veya ritüelin neredeyse tamamının müzik eşliğinde gerçekleştirilmesi gibi inanç öğeleri, diğer inançlardan kültürelme aracılığıyla Aleviliğe aktarılmış uygulama ve pratikler

olarak görülmektedir. Bu argümandan hareket alarak tasarlanan bu araştırmada, Aleviliğin en önemli iki senkretik inanç özelliğini oluşturan kadın ve müzik figürlerinin, Alevi topluluklarda kadın ve müzik ilişkisine nasıl yansıdığı -her hangi bir role sahip olup olmadığı- Alevi inanç kimliğine sahip insanların yoğun olarak yaşadığı Tunceli ili özelinde araştırılmaktadır. Araştırmada kadının Alevilik inancındaki konumunun, Alevi kimliğine sahip kadınların başta müzikal bilgi ve becerilerine sonrasında ise müzik faaliyetleri, müzik tercihleri ve dinleme alışkanlıklarına nasıl etki ettiği; senkretik yapının Alevi topluluklarda kadını müzikal olarak nasıl kültürlendiği gibi sorulara cevap aranmaktadır. İlk kez antropolog Herskovist tarafından antropolojik bir yaklaşım olarak kullanılan “kültürleme” kavramı, genel olarak insanoğlunun çocuk veya ergin olarak kendi kültüründe etkinlik kazanması ve eğitim süreci sırasında karşılaştığı bilinçli veya bilinç-dışı şartlandırmalar olarak tanımlanmaktadır. Kültürleme, içerik olarak sosyal bilimciler tarafından kullanılan sosyalizasyon yani toplumsallaştırma kavramından daha geniş kapsamlıdır ve sosyalizasyondan farklı olarak bilinç-dışı öğrenmeleri de içerisinde taşımaktadır. Hatta Güvenç’e göre (1979: 132), kültürlenme kavramını “en geniş anlamıyla eğitim ve öğrenme” olarak tarif etmek mümkündür. O halde, Alevilik inancının kadının müzikal bilgi, beceri ve davranışları (kültürleme aracılığıyla) kazanmasına aracılık eden, kültürel bir müzik eğitimi formasyonu sağlayabileceği düşünülebilir. Ayrıca bu yönüyle araştırmanın, Aleviliğin senkretik özelliklerine odaklanan müzikoloji dışındaki farklı araştırmalara katkı sağlayacağı söylenebilir. Çünkü farklı kültür ve inanç öğelerine sahip toplulukların inanç sistemlerinin önemli bir parçasına dönüşen müzikal öğeler, enstrümanlar, çalınıp okunan eserler vs. kültürel antropoloji açısından senkretik inanç sistemlerinin sahip oldukları inanç özelliklerinin açıklanmasına katkı sağlayan nitelikli göstergelerdir. Örneğin Alevilikle ilgili yürütülen kültürel antropoloji perspektifli araştırmalarda, Şamanizm’de var olan kopuz ile bugün Alevi topluluklarda karşılaşılan bağlama arasında kurulan ilişkiler, Aleviliğin eski-farklı inanç biçimleriyle olan ilişkisinin önemli göstergeleri olarak kabul edilir. Dolayısıyla Tunceli Alevileri üzerinde inanç-kadın-müzik merkezli yürütülen bu araştırma, Anadolu Aleviliği ve Tunceli Aleviliğinin senkretizm özellikleri ve bu özelliklerin dolaylı olarak müzik sahasında yarattığı etkilerinin günümüzdeki konumunun fark edilebilmesi açısından önemlidir. Ayrıca senkretizm kavramının sahip olduğu içerikten ötürü, Tunceli’deki toplum-inanç-müzik ilişkisine yönelik farklı ve özgün tespitlerin yapılabilmesi de kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü senkretik kavramının anlam olarak farklı ve özgün inanç sistemlerini açıklamak için kullanılan bir terim olması, dolaylı olarak bu tip inanç yapısına sahip topluluklardaki insanların inanç ve müzik ilişkilerinde farklı ve özgün davranışlarla karşılaşılabilme ihtimalini yükseltir. Dolayısıyla araştırmanın odak noktasında yer alan bu kavram, farklı coğrafyalarda yaşayan Alevi topluluklardaki inanç ve müzik ilişkilerine yönelik özgün ve farklı sonuçlara ulaşılabilme varsayımını destekler. Bu yüzden araştırmanın kavramsal çerçevesi, Aleviliğin son yıllarda birlikte anılmaya başladığı senkretik, heteradoks ve etno-dinsel özelliklerinin yanı sıra, bilimsel araştırmalarda özellikle gender-toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla akademik araştırmalarda ilgi gösterilmeye başlanan kadının, Alevilik inancı içerisindeki yeri ve Tunceli Aleviliği hakkında yapılan açıklamalar üzerine kurulmuştur.

Aleviliği müzikoloji veya diğer bilimsel araştırmalar açısından ilgi çekici hale getiren diğer bir husus ise, tarih içerisinde yaşanan şiddet ve baskı içeren toplumsal olaylar nedeniyle, Alevi toplulukların inançsal, kültürel ve müzikal öğelerinin yakın tarihe kadar gizli-kapalı olarak sözlü kültür aracılığıyla günümüze aktarılmış olmasıdır. Bu yüzden 20. yüzyılla birlikte Alevilik artık, kültürel özellikleri, törenleri, inanç normları, sosyal ilişki biçimleri ve bir bütün olarak

yaratıcıyı, doğayı ve insanı algılama şekli ile özgün olduğu için merak edilen; başta sosyolojik, siyasi, ekonomik olmak üzere çeşitli boyutları olması nedeniyle farklı platformlarda sıkça tartışılan, hakkında araştırmalar yapılan konulardan biri haline gelmiştir (Yazıcı, 2014: 48).

Alevi topluluklarının ibadet biçimleri olan Cem ritüellerinin müzik eşliğinde gerçekleştirilmesi, Aleviliği, müzikologlar için ilgi çekici hale getirmektedir. Cem ritüelleri içerisinde yer alan müzik pratiklerinin, kültürel, sosyal, inançsal özellikleri müzik sosyolojisi, etnomüzikoloji, müzik antropolojisi, müzik felsefesi... gibi başlıklarla birlikte incelenmeye başlanmıştır. Bu yüzden 1980’lerden sonra gizli-kapalı bir topluluk kimliği olmaktan çıkarak, sahip olduğu kültürel ve inançsal özelliklerinin fark edilmesiyle Alevilik hakkında yapılan müzikoloji araştırmalarının son yıllarda daha da artmaya başladığını söylemek mümkündür (Dönmez, 2008: 41-42; Akdeniz, 2011: 1).

Türkiye’de yaşayan Aleviler üzerine yapılan ilk müzikoloji araştırmaları, Cumhuriyet’in ilan edilmesi ve akabinde gerçekleştirilen Musiki İnkılabı neticesinde yapılan milli musiki ve folklor araştırmalarından sonra hareket kazanır. Bu dönemde Alevi müziği üzerine yapılmış kapsamlı müzikolojik araştırmaların ilklerinden birisini, 1940 yılında Vahit Lütfi Salcı tarafından kaleme alınmış olan *Gizli Halk Musikisi ve Türk Musikisinde Armoni Meseleleri* adlı kitap oluşturur. Kitabın başlığında yer alan “gizli” ifadesinin, yukarıda bahsedilen Aleviliğin gizli-kapalı kültür kimliğine yapılan bir atıf olduğu aşikârdır. Aynı şekilde Tunceli müzik kültürü üzerine yapılan ilk kapsamlı müzikoloji araştırmalarının da Cumhuriyet dönemi folklor araştırmaları neticesinde gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bunlardan ilki Ferruh Arsunar tarafından 1937 yılında yazılmış olan *Tunceli Dersim Halk Türküleri ve Pentatonik* adlı çalışmadır. Sonrasında 1966 yılında Halil Bedii Yönetken’in *Derleme Notları-I* adlı kitap içerisinde de Tunceli müzik kültürü hakkında kısa bir bölüme yer verilmiştir. Ayrıca Mahmut Ragıp Gazimihal’in *Tunceli’de Oyun* başlıklı makalesini de (Turhan ve Kantar, 2012: 37), bu kapsamda değerlendirebilmek hatta bu araştırmaları, Tunceli hakkında yapılmış müzikoloji çalışmalarının ilkleri arasında gösterebilmek mümkündür. Fakat Tunceli’deki Alevi toplulukların müzikle olan ilişkileri üzerine yapılan bilimsel çalışmalara hali hazırda fazlasıyla ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Örneğin Dersim İsyanı gibi büyük bir toplumsal travmanın etkilerinin yaratmış olduğu gizli-kapalı kültür, özellikle Tunceli’deki yaşlı nüfus ve toplum üzerinde hala devam etmektedir. Hatta yaşlı insanların çoğu bugün bile kendi kültürleri ve inançları konusunda yabancılara bilgi vermek veya açıklama yapmaktan çekinirler. Örneğin bölgeyle ilgili yapmış olduğumuz araştırma süreçlerinde kişilere uyguladığımız anketlerde yer alan, inanç, ocak, aşiret merkezli bazı soruların insanlar tarafından cevap verilmeyerek boş bırakıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Tunceli’nin sahip olduğu coğrafi konum, dağlık, sarp arazi yapısı, göç, iş alanlarının kısıtlılığı, sanayileşme-kentleşme oranının çevre illere göre düşüklüğü ve son yıllara kadar devam eden terör olayları gibi birçok sosyolojik neden, Tunceli Alevilerinin müzik kültürlerine yönelik araştırma süreçlerinin ilerletilmesine olumsuz etki eden diğer faktörlerdir. Bu faktörler müzikoloji araştırmaları için hem avantaj hem de dezavantaj olarak görülebilir. Bu durumun Tunceli’yle ilgili alan-saha araştırmaları ve yazılı bilimsel literatürün sayısını olumsuz yönde etkileyeceği bir gerçektir. Fakat bu durum aynı zamanda Tunceli’de müzikoloji merkezli yapılacak alan-saha çalışmaları ile spesifik-özgün tespitlere ulaşılabilme ihtimalini de desteklemektedir. Dolayısıyla bahsettiğimiz faktörlerin müzikoloji araştırmaları için avantaj yaratacağı söylenebilir. Çünkü nerdeyse her evde bir bağlamayla karşılaşmanın veya Kurmanci, Dimiliki, Sobe, Herewere...gibi yerel dillerde söylenen yüzlerce etnik şarkı, türkü, ağıt ve

kılamları (yerel dillerde söylenen türkü-ağıt) duyabilmenin mümkün olduğu Tunceli'nin müzik-toplum –kültür- inanç ilişkisi hakkında yapılmış olan bilimsel araştırma ve yazılı literatür az sayıdadır. Dolayısıyla bu araştırmanın, genel özellikleri bakımından Tunceli'deki müzik ve toplum ilişkisi hakkında bilgiler vermesinden ötürü ayrıca önemlidir.

Tunceli Aleviliğinin Senkretik Özellikleri

Şemsettin Sami; Kamus-u Türki sözlüğünde Alevilik, “Ebu Talip oğlu Hz. Ali ile Resulullahın kızı olan Fatima-tü Zehra'nın çocukları olan Hz. Hüseyin (Saadet-seyyid)¹ ve Hz. Hasan'nın (Şurafa-Şerif) soyundan gelenlere verilen bir sıfat olarak açıklanmaktadır. Ayrıca “Hz. Ali'ye bağlanıp onun yandaşı olan ve onu Peygamber'in öteki sahabelerinden üstün tutanlara; Ali'nin yoluna Talip olup ona bağlanmakla övünenlere de Alevi denildiğini eklemektedir” (Yalçın, 2012: 23). En temel anlamıyla Hz. Ali'yi seven ve ona mensup-bağlı olan kişi olarak tanımlanmak için kullanılan Alevi kelimesi (Kırkıncı, 2014: 21) terminolojik olarak “tarihi açıdan Alevi, soyu Ali'den gelen demektir ve bu söz İran'da kullanıldığı zamanda anlaşılan şey budur (Melikoff, 2015: 51). Bender'e göre (1993: 93), Alevilik kelimesinin terminolojik olarak Hz. Ali'nin ismiyle bir bağlantısı yoktur. Kelime Kürtçe kökenlidir ve Alevi sözcüğü ışığı, aydınlığı seven ve ona saygı gösteren kimse demektir. Hatta bazı yörelerde Alevilere Kızılbaş denilmesi bu iddiayı doğrulamaktadır. Çünkü kızıl renk ateşin-Alevin rengi olduğundan, Kızılbaş'la Alevi sözcükleri eş anlamlı kelimelerdir. Ayrıca ateş ve suyun Zedüşlükte olduğu gibi Alevilikte de kutsal olması, bu bağlantının diğer bir ayağını oluşturmaktadır.

Son yıllarda Alevilik üzerine yapılmış olan araştırmalarda, Aleviliğin sürekli olarak senkretizm kavramıyla birlikte açıklandığı görülmektedir (Okan, 2014: 35-36, Yazıcı, 2014: 59-60; Melikoff, 2015: 23, 29; Okan, 2004: 34-36). Bakış açısı olarak kültürel antropoloji perspektifine sahip olan bu araştırmalarda, Alevilik ile Şamanizm, Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm inanç sistemleri arasında bağdaştırmacı ilişkiler kurulmakta ve tarihsel süreç içerisinde bu inanç sistemlerine ait uygulama ve pratiklerin, sosyolojik bir kavram olan kültürleşme aracılığıyla Aleviliğe aktarılmış olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşün, kültürel antropoloji açısından temelde yeryüzünde katışıksız saf bir kültür yoktur tezine dayandırıldığını söylemek mümkündür. Çünkü kültürel antropolojiye göre, her yok olan kültür, kendisinden sonra gelen kültürlerle inançsal bazı özelliklerini miras bırakmıştır. Dolayısıyla Aleviliğinin inanç biçimi ve yaşamında Şamanizm'in, Zerdüştlüğün, Panteizmin, Budizm'in, Hinduizm'in ve Bizans Hristiyanlığı gibi diğer inanç biçimlerine ait izlerinin olması tesadüf değildir (Yalçın, 2012: 167).

Terminolojik olarak senkretizm kavramının antropolojideki karşılığı, kültürleşmedir. Antropoloji, sosyoloji, etnografi ve günümüzde bu disiplinlerle ilişkili multidisipliner müzikoloji çalışmalarında daha çok karşılaştığımız bu kavram, bir toplumun diğerinden aldığı, karşılıklı olarak birbirinden etkilenecek edindiği öğeler için kullanılan bir terimdir (Güvenç, 1979: 134). Fakat senkretizm kavramı, Alevilik içerisinde kullanıldığında kültürün tamamı değil, daha çok farklı kültürlerin bir birlerinden etkilendiği dini öğeleri kast edilir (Okan, 2004: 34-35). Bu yüzden kültürel antropoloji perspektifiyle yapılmış Alevilikle ilgili araştırmalarda, Alevilik, Orta Asya, Uzakdoğu ve İran dinlerine ait Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm,

¹ Alevilik inancında Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere Saadet (seyyid) Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere ise Şurafa (şerif) sıfatı verilmektedir.

Hristiyanlık ve 20. yüzyılda Hümanizm gibi unsurların karışımından meydana geldiği fikriyle, aslında Aleviliğin inanç biçimine ait olan kavramlar kast edilir (Ocak, 1983: 23, 220; Melikoff, 2015: 23, 31; Ocak, 2003: 55; Erol, 2018: 78-79; Okan, 2004: 37). Örneğin ruhun bedenden göçü-tenasüh (reenkarnasyon), ruhun ölümsüzlüğü ve sürekli dolaşımı (metempsychose) inanışları veya kabalistik (Tevrat gelenekli), antropomorfik (insan nitelikli Tanrı temelli) öğretiler, Alevi senkretizminin önemli göstergelerinden bazılarıdır (Melikoff, 2015: 23). Bunun yanı sıra Kürtlerin Ehl-i Hak öğretileri ile İran Azerbaycan'ında görülen ve mensuplarının büyük bir çoğunluğu Türk olan "Kırklar" ile Alevilikteki Kırklar metaforunun gösterdiği ortak inanç noktaları veya Melik- Tâ'us ile ilgili olan anlatılarda Yezidilerin inançları ile Alevilik arasında ortak çizgilerin bulunması, Alevilik içerisindeki senkretik yapının kültürleşme aracılığıyla aktarılan diğer inanç öğelerini oluşturur. Hatta Horasan'dan Anadolu diyarına göç eden Türkmen Alevi aşiretlerinin inanç yapılarında Şamanizm'in derin izlerin olduğunu, Alevi köylerindeki mezar taşlarında yer alan Şamanizm'e ait Koç, Güneş, Kopuz gibi sembolik işaretlerden görebilmek mümkündür. Zerdüştlükteki Ocak ve ateşin kutsallığını, Hinduizm'in hümanizmasını, Budizm'in trans olma özelliğini, Sümerlerde ise Gök Tanrı, yer ve suyun kutsallığını aynı şekilde Alevi inanç sistemi içerisinde bulabilmek mümkündür.

Görüldüğü gibi Alevilik, kültürel antropoloji perspektifiyle ele alınmakta, senkretik, heterodoks ve etno-dinsel üçlemesiyle birlikte tarif edilmektedir. Tunceli Aleviliğinin yapısal özelliklerini incelediğimizde, içerisinde bahsi geçen senkretik inanç öğelerini fazlaca görebilmek mümkündür. Örneğin Cem ritüellerinde kadın ve erkeğin bir arada ibadet etmesi ve ibadetle müziğin iç içe geçmiş girift bir yapıya sahip olması gibi inanç öğelerinin aynı şekilde Tunceli Aleviliğinin de senkretik özelliklerini oluşturur. Ayrıca Tunceli Aleviliğinin diğer inanç sistemleriyle arasındaki ilişkilerin, daha çok toplumun tabiat ve ateş kültürüyle ilgili inanışların da yer aldığı görülmektedir. Örneğin Tunceli-Dersim bölgesinde yaşatılan Alevilik inanç sisteminin Ocak ve soylara bağlanan ata kültü, doğa inanışları ve bir miktar İslami söylemi yansıtan Alevilik inanç ve pratiklerini içeren üçlü bir yapıya sahiptir (Deniz, 2012: 52). Buradaki Aleviliğin inanç temelleri içerisinde "ocakçılık, ziyaretçilik" gibi kavramların yanı sıra güneş doğarken salavat getirme, ay doğarken dua etme gibi doğa inanışlarıyla da fazlasıyla karşılaşmak mümkündür (Kaya, 2004: 120, 143). Bütün toplumun ortak ziyaretleri olan, Ana Fatma, Düzgün Baba, Kırklar, Munzur Baba ve şehrin en büyük iki akarsuyu boyunca her 2-3 kilometrede bir karşılaştığımız Hızır gavanları, her aşiretin ve ocakzade olmayan talip topluluklarının inandıkları kutsal kült ve nesneleri barındıran birçok ziyaret vardır. Hızır'ın görüldüğü noktaların, Ali'nin iz bıraktığı dağların, ziyaretlerin ve kutsal su kaynaklarının, çile mekanlarının çokluğu sebebiyle, Dersim'e dedeler arasında "Harde Dewres" yani dervişler toprağı da denilir (Yürür ve Kahraman, 2013: 935). Çakmak'a göre (2012: 62-71), Tunceli Aleviliği bugün Alevi/Kızılbaş inancı ve Bektaşilikle ilişkili olmasına rağmen, bunların birlikteliğinden doğmuş özgün bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemi içerisinde "Ermeni Hristiyanlığı ve öncesindeki yerel kültürle beraber Paulicianizm, Zerdüştilik, Maniheizm, Şiilik, Ehl-i Hak ve Yezidilik gibi çoğu inanca ait senkretik öğeler bulunmaktadır. Diğer yandan yöredeki kutsal mekan kültürüyle iç içe geçmiş su, ateş, ağaç, dağ, tepe, taş ve kaya gibi çeşitli tabiat kültürleri etrafında icra edilen yoğun bir inanç da söz konusudur."

Tunceli Aleviliğinin diğer inanç sistemleriyle arasındaki senkretik ilişkilerin, daha çok toplumun ateş kültürüyle ilgili olan anekdotlarda yer alır. Bunun yanı sıra insanlar, ocakta yanan ateşe su dökmeyi günah olarak kabul ederler. Bir insanın inanç yönünden donanımlı olduğu, Alevilik

inanç yoluna tam anlamıyla bağlı olduğu veya keramet sahibi, dede-pir, evliya olduğu gibi yönleri ifade edilirken “ateşe girmek” deyiimi, günümüz Tunceli’sinde fazlaca kullanılır. İnsanların birçoğundan bölgedeki Alevi dedeleri-pirleri-evliyaları hakkında dedenin keramet göstergesi olarak ateşle olan imtihanı hakkında birçok anekdot duyabilmek mümkündür. Hatta bu inanç ögesi toplum hafızasında o kadar yaygındır ki, “ateşe girmek” deyiimi bugün Tunceli’deki bilhassa genç kuşağın inançla ilgili nüktedan sohbetlerinin bir parçası haline gelmiştir. Çakmak (2013: 998), bölgede karşılaşılan ateşe hükmetme içerikli, “yanan fırına” girme konulu anekdotlardan en bilinenlerini şöyle özetler:

“...Bunlar arasında en yaygın motif, çoğu Kureşan Ocağı merkezli ifade edilen ateşe hükmetme içerikli, “yanan fırına” girme konulu keramettir. Ateşe hükmetme içerikli, “yanan fırına” girme konulu” anekdotların çoğu Kureşan Ocağı merkezlidir. Yörede, yanan fırına girme konulu dile getirilen anlatıların diğer sahipleriye, Cemal Abdal Ocağı’nın kurucusu Cemal Abdal (Cemal Avdel), Dewreş Gewr Ocağı’nın kurucusu Dewreşgewr ve Şih Delil Berhican’dır. Hikâyeye göre, yanan fırına giren Cemal Avdel bu sınavı başarıyla tamamlayarak, karşılığında esir kardeşlerini kurtarıp aynı zamanda köyünün sınırlarını da büyütürken (Yalgın, 2013a:217-218); Dewreşgewr de sultan Alaaddin Keykubat tarafından fırına atılmış ve sonuçta da fırından sağ salim çıkıp, keramet sahibi olduğunu ispatlamıştır (Deniz, 2013:270). Dewreşgewr’in aynı zamanda, sultan Murat (?) tarafından yaktırılan dağ gibi bir kor ateşin içine girdiğinden de bahsedilir (Deniz, 2013:287). Benzer şekilde, Şih Delil Berhican’ın da bir keşişin oğluyla yanan bir fırına girdiği ve buradan sağ salim çıktığı da anlatılmaktadır (Yalgın, 2013b:454).

Tunceli’de var olan ocaklarda veya ziyaretlerde, seyitlik vasfına erişmiş dedeler tarafından şifa dağıtmak için kullanılan kutsal asa, sikke, kase, bıçak, eldiven gibi kutsal nesnelerin varlığı da bilinmektedir. Örneğin Kureşan Ocağına mensup Şih Mahmudanlılar ailesinde iyileştirme gücü olduğuna inanılan “More Sur ve Mora Şae” isminde iki asa bulunduğu rivayet edilir. Bu iki asanın 1200’lü yıllarda Hacı Kureyş tarafından aileye verildiği ve asaların hastalıkları iyileştirme gücü olduğuna inanılır. Asalar metaldendir ve biri altın biri de gümüş rengindedir. Anlatıldığına göre, zaman zaman yılanı dönuşen ve bir un ambarında ki kovukta bulunan asalar, ocağın gelininin kovuğun üstündeki örtüyü kaldırmasıyla kaçıp gitmişlerdir. Şimdi o kovukta kül bulunur ve bu külün sürüldüğü yerdeki hastalıkları iyileştirdiğine inanılır (Yürür ve Kahraman, 2013: 937). Asa veya kutsal kase gibi nesnelerin, Musevilik, Hristiyanlık, Budizm, Zerdüştlük gibi inanç sistemleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Neredeyse bütün dinlere ait kaynaklarda Hz. Musa’nın asasıyla ilgili anekdotlar yer alır veya Hristiyanların kilise ayinlerinde kutsal kâsenin vaz geçilmez bir unsur olduğu bilinir. Dolayısıyla bu gibi kutsal nesneler-semboller üzerinden, Tunceli Aleviliği ile diğer inanç yapılarıyla arasında senkretik ilişkiler kurabilmek mümkündür. Bu ilişkinin belirgin örneklerinden bir diğerini ise, Tunceli-Dersim bölgesinin ilmi yönden en bilgili Alevi dedelerinden biri olduğu söylenen Başköylü Hasan Efendi’nin *Hakkın Emri Rızası* isimli kitabında yer alır.² Kitabında “İlmi Ledun ve İlmi

² Tunceli Merkez Cem evininin içerisine girildiğinde hemen giriş kısmındaki duvarda Başköylü Hasan Efendi’nin resmi yer almaktadır. Ayrıca Cem evinin kütüphanesinde Tunceli’deki Alevi Ocaklarına ait soy secerelerinin de yer aldığı bölümde Başköylü Hasan Efendi ait kitap ve görsellere yer verilmektedir. Başköylü Hasan Efendi’nin Tunceli Aleviliğini en iyi yansıtan Alevi dedelerinden birisi olduğu söylenebilir. Başköylü Hasan Efendi’nin yaptığı açıklama şöyledir “...itikat yolu Allah’ın dünyasına yaptığı yoldur. Bu yol keramet, mucizat ile geliyor. Gelen yol “İlmi Ledun” ve İlmi Hikmet” üzerinedir. İlmi Ledun yerdir, İlmi Hikmet göktür. Gökte bulut yok iken birdenbire bulutlar peydah olur ve gökten yağmur, kar, dolu yağar, rüzgâr eser, fırtınalar kopar, yıldırımlar oluşur, şimşek çakar ateş olur. Gök

Hikmet” kavramlarını açıklayan Başköylü Hasan Efendi, Alevi inancının itikat yolunun keramet ve mucize yolundan geldiğini, mucizeyi temsil eden İlmi Ledun yeri, kerameti temsil eden İlmi Hikmetin ise gök olduğunu söyler. Gök keramettir çünkü gökten yağan yağmurlar yerdeki tabiatın büyümesine canlanmasına neden olur. Bu yüzden gök baba yer ise anadır (Yürür ve Kahraman, 2013: 938-938). Bu inanç felsefesi üzerinden Şamanizm’deki Gök Tanrı inancıyla Tunceli Aleviliği arasında bazı senkretik ilişkiler kurabilmek mümkündür.

Tunceli inanç sistemi içerisinde su, ateş, kaya, dağ keçisi vs. tabiat varlıklarının kutsal kabul edildiğinin en büyük göstergelerinden bir diğeri de, şehrin en büyük akarsuyu olan Munzur nehrinin, insanlar tarafından “Munzur Baba” kültü ile özdeşleştirilerek kutsal kabul edilmesidir. Nehre kaynaklık eden kırk tane göze Alevilikteki “Kırklar” inancı ile özdeşleştirilir. Gözelerin her birinin Munzur isminde bir evliyanın göstermiş olduğu kerametın fark edilmesinden sonra, üzerine koşan halktan kaçarken elindeki bakraçtan yere dökülen sütlerden sonra oluştuğuna inanılır. Suyun kaynakıldığı dağda Munzur Baba’nın sır olduğuna-don değiştirdiğine inanılmaktadır. Ovacık ilçesinde yer alan bu gözeler her sene şehirde yaşayan Alevilerin yanı sıra Türkiye’nin başka illerinde ve yurt dışında yaşayan Tunceli’li vatandaşlar ile diğer Anadolu Alevileri tarafından fazlaca ziyaret edilmektedir. Burada insanlar su kaynayan gözelerin başında mumalar yakıp dilekler diler, dua eder, kurbanlar keserek hayır olarak dağıtırlar. Tunceli’de böyle birçok derviş-evliya kültüyle veya Melikoff’unda yukarıda bahsettiği “ruhun ölümsüzlüğü, tenasüh-reenkarnasyon gibi kabalistik anthropomorfik (insan nitelikli Tanrı temelli) öğretilerle” özdeşleştirilmiş inanışlarla, Tunceli Alevilerinin inanç yapısı içerisinde fazlaca karşılaşmak mümkündür. Munzur Baba kültüründen sonra şehirdeki en büyük ziyaret yerlerinden birisi olan, Nazimiye ilçesindeki “Düzgün Baba” ziyareti ise, Düzgün Baba isimli evliyanın sır olduğu-don değiştirdiğine inanıldığı bir kayayla özdeşleştirilir. İnsanlar bu kayayı ziyaret olarak kabul eder, burada mum yakıp dilek diler, kurbanlar keser ve hatta kestikleri kurbanlara ait boynuzları da bu kayanın üzerine bırakırlar.

keramettir ve İlmi Hikmettir. Yerde ise her türlü ağaçlar, otlar, bitkiler, nebatatlar, tahıllar biter, sebzeler, meyveler yetişir. Bu nedenle de yer mucizattır ve İlmi Ledundur. Gökten yağan yağmurlar yerdeki bütün bitki türlerinin büyümelerini, gelişmelerini ve ürün vermelerini sağlamaktadır. Bunun için gök babadır, yer anadır ve gök keramettir, yer mucizattır. İnsanlarda ve hayvanlarda canlı olanların cümlesi de yerde, gökte doğmuş ve kalıpları toprak, su, hava, ateştir (Başköylü Seyyid Hasan Efendi, 2007, s.181’den aktaran Yürür ve Kahraman, 2013: 938-939). Başköylü Hasan Efendi’ye ait başka bir açıklamada ise, yukarıda Melikoff’un (2015: 23) Alevi senkretizminin önemli göstergeleri olarak kabul ettiği ruhun bedenden göçü ve tenasüh (reenkarnasyon) veya ruhun ölümsüzlüğü ve sürekli dolaşımı (metempsychose) inanışları veya kabalistik (Tevrat gelenekli) ve anthropomorfik (insan nitelikli Tanrı temelli) öğretilerle karşılaşmak mümkündür. Başköylü Hasan Efendi, ruh ölümsüz olduğunu ve insan öldükten sonra ruhunun, onun ilk yaşamındaki amellerine göre başka bir hayvan veya tabiattaki bir nesnenin bedeninde tekrar doğacağını söylemektedir. Doğrudan reenkarnasyon merkezli bir inanış biçiminin izlerinin sürülebileceği bu açıklamaların, Tunceli Aleviliğinin senkretik bir yapıya sahip olduğu tezini daha da kuvvetlendirdiği söylenebilir.

Resim 1. Munzur nehri gözelerinde yer alan Munzur Baba Dergâhı ve Gözeleri

Resim 2. Düzgün Baba Ziyareti Görseli

Tunceli İnancında Kadın

Alevi topluluklarının kadına bakış açısı ve kadının Cem ritüellerdeki konumunun, tarihsel süreç içerisinde Alevilik inancına eklenmiş olan eski Türk inanç gelenekleriyle birlikte açıklandığı görülmektedir. Örneğin, Melikoff'a göre (2015: 24), Alevilik inancının senkretik yapısında var olan diğer öğeler gibi kadın olgusu da eski Türk gelenek ve göreneklerinin uzantısı olarak Alevilik inancına eklene gelmiştir. Cem ritüellerinin kadın ve erkeklerle bir arada gerçekleştirilmesi veya ritüelin bir parçası olan Semahların kadın ve erkeklerle halka biçiminde dönülerek icra edilmesi, Şaman-Mani geleneği ve Manihaizm gibi inançların bir uzantısı olarak görülmektedir (Kaygısız, 2018: 189; Okan, 2014: 39).

Aleviliğin inanç felsefesine göre kadın-erkek eşittir ve hiçbir cinsiyetin kutsallığından bahsetmek veya birini diğerinden üstün tutmak için gerekçeler bulunmamaktadır (Dönmez, 2008: 117; Bahadır, 2004: 17). “Alevilerde kadın-erkek ayrımcılığı yapılmaz. Alevi meclisinde kadın-erkek yoktur. İnsan vardır. Can vardır. “Can”, “Canlar”, “erenler” ifadesi sadece kadın veya erkek için kullanılmaz. Her iki cins için ortak kullanılan deyimlerdir (Şener, 2004: 166). Can kavramında herhangi bir cinsiyet iması bulunmaz ve cemaate bağlı insanlar can kavramıyla tanımlanır. “Bu nedenle Alevi-Bektaşiler ibadet esnasında cins faktöründen soyunmuş-sıyrılmış olarak bir üst bağlamda insan olarak meydana girerler. Tanrı katında insan zaten kendi bedeninden çıkıp ruh yani can olarak bulunmaktadır” (Bahadır, 2004: 14). Kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımını ortadan kaldırarak cinsiyet eşitliği yaratan bu inanç öğesinin, Alevi topluluklarda kadın ve müzik ilişkisi üzerinde etkin bir tasarım biçimi sağladığı söylenebilir.

Alevilikte kadın müzik ilişkisini düzenleyen diğer bir norm da, Alevi inancında ilk Cem ritüeli olarak kabul edilen Kırklar Cemi-Meclisi olgusudur. Alevilikte Cem ritüelleri demek, Kırklar Cemi'ni canlandırmak demektir. Kırklar Cemi'nin 23 erkek ve 17 kadından oluştuğuna inanılır. Cem ritüellerinin yapısını düzenleyen Kırklar Cemi, Cemlere kadın ve erkeğin birlikte katılmasına meşru bir zemin hazırlar (Bahadır, 2004: 19; Yıldırım, 2017: 71; Okan, 2014: 50). Kırklar Cemi inancı Alevi topluluklarda kadını Cem ritüellerinin içerisine dahil ederek, kadının Cem ritüellerinin diğer önemli figürü olan müzikle buluşmasını da sağlayan önemli bir inançsal öğedir. Bu yüzden Kırklar Cemi olgusunun, Alevi topluluklarda kadın ve müzik ilişkisinin oluşmasında önemli bir inanç metaforu yarattığı söylenebilir. Alevilik inanç sisteminde kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımının olmadığı, Alevilik inancının Anadolu'daki ilk kurucusu Hacı Bektaş Veli'ye ait dizelerde de doğrudan yer almaktadır. Her iki cinsiyetinde eşitlikçi bir söylemle betimlendiği Hacı Bektaş Veli'ye ait dörtlüklerden birisi şu şekildedir:

Erkek dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde

Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde

Bizim nazarımızda kadın-erkek farkı yok

Noksanlıkla eksiklik senin kendi özünde (Şener, 2004: 167)

.

Alevilik inanç sisteminde kadın denince akla gelen ilk isimlerden birisi, Hz. Muhammed'in (s. a.) kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın anneleri olan Hz. Fatıma'dır. Yazıcı (2012: 272-273), Hz. Fatıma'dan sonra Alevilik inanç sistemi içerisinde önemli yere sahip olan kadınların isimlerini "Hz. Hatice, Zeynep, Sakine ve Hüsniye" olarak sıralarken, ayrıca Hz. Fatıma'nın Alevilik inanç sistemi içerisinde kronolojik olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den sonra üçüncü sırada yer aldığını ifade eder. Hz. Fatıma, Alevilik inancı içerisinde "beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın" anlamında "Zehra" ve "iffetli ve namuslu kadın" anlamındaki Betül lakaplarıyla da anılmaktadır (URL:1). Alevilerin yoğun bir sevgi ve saygı gösterdikleri Hz. Fatıma'nın, Alevi topluluklar içerisinde kadının konumunun belirlenmesinde, topluluk ve aile üyeleri arasında eşit hak ve fırsatlara sahip olmasında, dini ritüel ve uygulamalar sayesinde kadının erkekle aynı değerler etrafında kendisini tanımlamasına ve grup içerisinde yer alan bireylerle olan ilişkilerinin belirlenmesinde etkin bir hareket noktası sağlar. Hatta "Alevilerin dini törenlerinde kadının rolü Hz. Fatıma'nın Alevilik inanç sistemindeki, kronolojik ve hiyerarşik konumuna göre belirlenmekte" (Yazıcı, 2012: 276) "kadınlar bir anlamda Hz. Fatıma'nın yaşayan temsilcileri olarak görülmektedir" (Bahadır, 2004: 14). Ayrıca Aleviliği 13. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya taşıyan ve Alevi inanç sistemi içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan Hacı Bektaş Veli'nin "Hacıbektaş'a geldiğindeki ev sahibi "Kadıncık Ana"dır ve Kadıncık Ana'nın Alevilikte özel bir yeri vardır" (Şener, 2004: 167). Kadıncık Ana, Hz. Fatıma'dan sonra Alevilikte toplumsal hiyerarşinin cinsiyete bağlı olmadığı ve kadın erkek eşitliğinin bir diğer temel dayanağı olarak gösterilir. Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden sonra onun postuna oturan Kadıncık Ana'dır (Bahadır, 2004: 18). Melikoff'un Âşıkpaşazâde'nin *Tarih-i Ali Osman* adlı eserinden aktardığı bölümde, Kadıncık Ana'nın Aleviliğin Anadolu'ya taşınma sürecindeki rolü şöyle ifade edilmektedir: "...Biri Gaziyân-ı Rûm, biri Ahî-yân-ı Rûm, biri Abdâlan-ı Rûm ve biri Baciyân-ı Rûm. İmdi Hacı Bektaş Sultan bunların içinden Baciyân-ı Rûmu ihtiyar itdi kim o Hatûn Ana'dur. Anı kız idindi. Keşfü kerâmâtını ana gösterdi" (2015: 36). Yine Balkanlardaki Kız Ana'da Demir Baba Vilayetnamesi'nde tekkede posta oturan

kişidir. 19. yüzyıla gelindiğinde Tokat Hubuyar Alevilerinden Anşa Bacı ve Afyon Emirdağ ilçesine bağlı Karcılar köyünde Zöhre Bacı'ya olan bağlılık bu durumun diğer örnekleri arasındadır (Bahadır, 2004: 18). Dolayısıyla kadının Alevilik içerisindeki konumu üzerinde Hz. Fatma, Kadıncık Ana, Kız Ana, Anşa Bacı, Zöhre Bacı gibi ilk dönem tasavvuf hareketi ürünü olan “Kadın derviş” ve “Kadın evliya” kültürleri Alevi inancında kadına ilişkin değerlendirmelerde önemli bir rol oynamıştır” (Bahadır, 2004: 14).

Hz. Fatma kültü, Alevi inancına sahip bütün topluluklarda olduğu gibi Tunceli Alevilerinin inanç sistemi içerisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, halk arasındaki rivayetlere göre, Ana Fatma'nın görüldüğü ileri sürülen kutsal bir mekân-ziyaret, bugün Tunceli merkez ilçe sınırları içerisinde yer alır. “Ana Fatma ziyaretinin” Tunceli toplumunun önemli kutsal mekânlarından biridir. Merkez ilçeye yaklaşık on beş kilometre uzaklıkta olan bu ziyaret, yılın bütün aylarında şehirde yaşayan ve şehir dışından gelen insanlar tarafından belki de bölgede en çok ziyaret edilen yerdir. Buraya gelen insanlar, dua eder, mum yakarlar. Ziyaretin etrafını çevreleyen merdivenlerden, ziyareti bir nevi tavaf edercesine üç kez tur atarak dilekte bulunurların dileklerinin kabul olacağına inanılır. Ayrıca insanlar ziyaretin altından kaynayan (sodalı) suyun şifalı olduğuna inanırlar ve bu sudan içtikleri gibi yanlarına da alıp götürürler. Dilek dilerken buraya kurban adanmış olan kişiler, dilekleri kabul olduklarında buraya gelerek adadıkları kurbanı burada keser, niyaz-hayır dağıtırlar. Ana Fatma'yı ziyarete gelen kişiler ziyarette bekleyen ve ziyaretin bakımıyla ilgilenen insanlara (türbedarlara) para, niyaz gibi lokmalar verdikleri gibi, yaktıkları mumların yanına da genellikle bozuk para bırakırlar. Bu yüzden Ana Fatma inancının, Tunceli'de tabiat varlıklarıyla iç içe geçmiş girift bir inanç ögesi olduğu söylenebilir. Alevi dedesi Ali Ekber Firik, Tunceli'deki bu inancı şöyle açıklar: “Keçileri Ana Fatma'yla hiç görünmedi, o mübarek sırdır. Keçileri Ana Fatma yöresinde yaşarlar. Ortasında bir beyaz pul var; beyaz pulun etrafında kırmızı siyah çivilerle bir taç.”³ Bu yüzden toplum arasında dağ keçilerini avlamanın günah olduğuna, avlayanların ise başına illa bir kötülük geleceğine inanılır. Ayrıca Tunceli'de kadınlar yoğurt mayalarken, hamur yoğururken “bu el benim değil Fatma Ana'nın eli diye başladıkları veya doğum yapan kadınların sırtlarını sıvazlayan ebenin “bu el benim değil Fatma Ana'nın eli” söylemini kullanırlar. Dolayısıyla Tunceli Alevilerinin kadın-erkek algısı tutumları üzerinde en etkili olan figürün Fatma Ana kültü olduğunu” söylemek mümkündür (Yıldırım, 2017: 72-73).

Resim 4. Ana Fatma Ziyareti Görseli

³Ali Ekber Firik, bölgede oldukça tanınan Alevi dedelerinden Firik Dede'nin oğludur. Firik Dede, bölgenin inanç kültürünün olduğu gibi müzik kültürünün de önemli temsilcilerinden birisidir. Bugün kendisine ait olan deyiş ve nefesleri Tunceli kökenli birçok Alevi sanatçının albümlerinde yer alır. Yakın bir zaman önce vefat eden Firik Dedeyle ilgili Google, Youtube, Instagram gibi sosyal medya araçlarında birçok dokümana ulaşabilmek mümkündür. Oğlu Ali Ekber Firik'in dağ keçileriyle ilgili anlattığı bu inanç ögesine ait görüşleri II. Dersim'in Şifa Geleneği Sempozyumu Dersim'de Şifalı Bitkiler Alternatif Üretim Projeleri ve Ekoloji, Tunceli Ticaret ve Sanayi Odası Büyük Salonu, 26-29 Mayıs 2016 tarihli sempozyumdan sonra basılan bildiri ve sözlü tarih anlatıcılarına ait konuşmaların yer aldığı dergiden aktarılmıştır. Dergide detaylı künye ve sayfa numarası olmadığından sayfa numarası belirtilememiştir.

Alevi Ocaklarında Aile: Tunceli İli Örneği adlı yüksek lisans tezinde, Tunceli’de bulunan Alevi Ocaklarına mensup dedelerle görüşmeler gerçekleştirmiş olan Baykan, Tunceli’de kadınların toplum ve aile içerisindeki konumlarının Hz. Fatıma kültü ile yakından ilişkili olduğuna yönelik yaptığı bazı tespitleri şöyle aktarır: “Biz Hz. Fatıma’nın timsalini kadınlarda görüyoruz. Allah-u Teâla erkek ve kadını yarattı. Bunların içerisinde bir ayrım gözetmedi. Her ikisi de Allah’ın lütfudur. Bir fark yoktur. Hatta kadın erkekten üstündür bir yerde. Neden? Çünkü kadın erkeğine muhtaçtır. Erkte olan güç onda yoktur” (Baykan: 2019: 75). Baykan’ın Şeyh Çoban Ocağı’na mensup Alevi dedesi ile gerçekleştirdiği yukarıdaki görüşme notlarına bakılırsa, Hz. Fatıma’nın Tunceli’de kadının topluluk içerisindeki konumunun belirlenmesi ve toplumsal kimlik kazanma sürecinde etkili bir tasarım biçimi oluşturmaktadır. Ayrıca Alevi inanç yapısı içerisindeki cinsiyet ayrımını ortadan kaldıran eşitlikçi söylemin, Tunceli’deki Aleviler tarafından da benimsendiği, inanç temelli olarak kadın ve erkek arasında cinsiyet ayrımı yapılmadığı da aktarılan görüşmelerde ifade edilir. Hatta kadının güçsüzlüğü ve erkeğe olan muhtaçlığı, Tunceli’de kadını ataerkil ilişki ve sosyal statü bakımından erkeğe göre üstün kılan özellikler arasında gösterilir.

Tunceli Aleviliği hakkında Kürt Aleviliği merkezli etno-dinsel araştırmalar yapmış olan Çem (2010: 20), kadının Tunceli Alevi inancı içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu söyler. Çem’e göre, Tunceli’de kadının dede, pir, müşid veya rehber gibi ruhani önderlerden biri ile evlenmesi durumunda o kişilerin sahip olduğu toplumsal statüye erişmekte, toplumda dedelere gösterilen saygının aynısı eşlerine de gösterilmeye başlar. Hatta Alevi dedeleriyle evlenen kadınlar, artık eşi olan dedenin görevlerini yerine getirebilecek sığata erişir ve eşlerinin ölmeleri durumunda “ana” sıfatıyla aynı inanç önderliği görevlerini yerine getirmeye devam edebilirler. Çem’in yapmış olduğu açıklamalara bakılacak olursa, Tunceli’de dedenin karısına “ana” denilmekte ve analar dedelerin-pirlerin görevlerini yerine getirecek sığata erişmektedirler. “Ana” sıfatının Tunceli’de kadının rolünün belirlenmesinde etkili olduğu “kadın bizde o kadar önemlidir ki, cemlerde dede, pir neyse “ana” da o konumdur” sözleri ile de ifade edilmektedir (Baykan, 2019: 77). Fakat 2012 yılından beri aralıklı olarak katılımcı gözlem gerçekleştirdiğimiz Tunceli’nin Merkez, Ovacık ve Hozat ilçelerinde düzenlenen Hızır ve Muharrem Cem ritüellerinde, Cem ritüelleri içerisinde görev alan herhangi bir “ana” ile karşılaşmamıştır. Bu Cemlerde On iki hizmetten birisi olan “süpürgeci” görevinin Cem evi Semah ekibinde yer alan genç kızlar veya Cem’e katılan herhangi bir kadın tarafından sembolik olarak gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Süpürgeci “biz üç bacıydık, güruhu nacıydık, Kırklar Ceminde süpürgeciydik, Allah, Muhammet, Ya Ali” gülbankını okuyarak elindeki süpürgeyle Cem yapılan meydanı sembolik olarak süpürürler. Ayrıca Cem ritüellerinde yapılan lokma-niyaz veya Cem bittikten sonra cemaat dağılırken niyaz dağıtma işlerinde de çoğu zaman kadınlar görev alır.⁴ Son yıllarda Tunceli’de gerçekleştirilen Cem ritüellerinde, kadınlar posta oturarak dedelerin yapmış oldukları görevlerden ziyade, Cem’in yürütülmesinde bazı görevler alır, bunun dışındaki görevlerin birçoğu ise erkekler tarafından gerçekleştirilir. Bu durum sahada görüşme gerçekleştirdiğimiz Alevi dedesi KK1 tarafından da doğrulanmıştır.⁵ Eski kuşak dedelik geleneğinin Tunceli’deki son temsilcilerinden bir kabul edilen KK1, annesinin

⁴ Kırsal kesimde yaşayan Alevi topluluklar üzerinde antropolojik araştırmalar yapmış olan Shankland, kadınlar erkelerle katıldıkları Cem ritüellerinde lokma hazırlamak gibi mutfak işlerinde görev aldıkları tespitinde bulunarak bu durumu Alevi inancında yer alan kadın erkek eşitliği tezi açısından problemli görmektedir. Akt: Zeki Uyanık, Alevilik, Aleviler ve Kadın, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı: 32, 2004, s. 32.

⁵ KK1: Zeynel Batar, Alevi Dedesi 23 Şubat 2018 tarihli görüşme. Aynı bilgiler atölyesinde 6 Ekim 2020 tarihinde görüşme yaptığımız bağlama yapım ustası KK3: Senem Arın tarafından da teyit edilmiştir.

babası öldükten sonra Analık sıfatına erişip babasının dedelik görevini layıkıyla yürüttüğünü söylemektedir. Annesinin Cem bağlamayı⁶ bildiğini, dedelikle ilgili bütün görevleri en az Alevi dedesi olan babası kadar iyi yürüttüğünü ifade eder. Sonrasında bu durumun artık Tunceli’de yok olduğunu, hatta kendi karısının dedelik veya Cem bağlama konusunda hiç bir şey bilmediğini örnek göstererek nükteli bir şekilde eleştirir.

Bölgedeki en eski Alevi Ocaklarından birisi olan Sarı Saltuk Ocağı’na mensup Alevi dedesi KK2 ile gerçekleştirdiğimiz görüşmede ise, Hacı Bektaş Veli’nin “muhabbetin dilinde kadın erkek farkı yoktur. Hakkın yarattığı her şey yerli yerinde” felsefesinin Tunceli toplumunda düstur edinildiği ifade edilir. Merkez Cem Evi dedelerinden birisi olan katılımcı, Cemlerde kendisinin ve diğer dedelerin cemaate “can-canlar” olarak hitap etiklerini, “can” kavramının cinsiyet farkını ortadan kaldırarak sadece insan odaklı bir bakış açısının, düzenledikleri Cemlerde var olduğundan söz eder. Dedenin ritüel esnasında bu söylemi kullandığı, Merkez Cem evinde 21 Eylül 2017 ve 5 Eylül 2019 tarihlerinde katılımcı gözlem gerçekleştirilen Muharrem Ayı Cem ritüellerinde de gözlemlenmiştir. Cem Evi dedeleri ritüel esnasında cemaate canlar olarak hitap eder. Tunceli’de yapılan Cem ritüellerinde kadın ve erkeğin eşit olarak görülmesinin altında yatan inanç sisteminin Alevilikte yer alan “can-canlar” metaforuna dayandırılır. Cem’e katılan kadın ve erkeğin hepsi candır. Böylelikle Tunceli’deki Cem ritüellerinde cinsiyet ayrımı bu metaforla ortadan kaldırılmış olur. Dolayısıyla can-canlar metaforunun Tunceli’deki Cem ritüellerinde kadın ve müzik ilişkisini desteklediğini söylemek mümkündür. Çünkü bu metaforun, Cem ritüellerinde cinsiyet ayrımını ortadan kaldıran bir inanç ögesi olması, kadının Cem ritüellerinde müzikle buluşmasına zemin hazırlar. Ayrıca Tunceli’de kadınların aile içi karar alma mekanizmalarında oldukça etkin oldukları, erkelerin kadınlara danışarak kararlar aldıkları, kadının sözünün ailede en etkili söz olduğu gibi davranış biçimlerini toplumsal olarak yaratan şeyin Alevi felsefesinde cinsiyet ayrımını ortadan kaldıran “can-canlar” metaforundan kaynaklanır. Hatta Tunceli kökenli kadınlara göre, bu eşitlikçi söylemin yaşatılmasıyla kadının toplumdaki konumu daha güzel noktalara erişecektir. Tunceli’deki kadınların çevredeki diğer illere göre daha şanslı olmalarının sebebi bu inanç felsefesiyle alakalıdır (Baykan, 2019: 76-77).

YÖNTEM

Survey araştırma desenine sahip bu araştırma, nitel ve nicel araştırma verilerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Karma araştırma yöntemi, en genel anlamıyla bir araştırma içerisinde nitel ve nicel yöntem, yaklaşım ve verilerin birleştirilmesi, analiz edilmesi ve yorumlaması olarak tanımlanır. “Johnson ve Turner (2003) karma araştırmanın temel ilkesini, “araştırmacı farklı strateji, yöntem ve yaklaşımları kullanarak çoklu veriler toplamalı” diye ifade eder. Creswell ise, (2006) “nicel ve nitel yaklaşımların birlikte kullanmasını her iki yaklaşımı tek başına kullanmaya oranla araştırma problemlerini daha iyi anlamamızı sağlayacağını düşünür (akt. Baki ve Gökçek, 2012: 2). Aynı zamanda “karma model gelecek yıllarda lider araştırma paradigması olacaktır” diyerek karma araştırmaların öneminin de altını çizer (Creswell, 2013: 207’den akt. Tunalı vd. 2016: 107).

Araştırma sürecinde, katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme, doküman analizi, literatür taraması ve anket soru kağıdı tekniklerinden faydalanılmıştır. Survey araştırmalar, sosyal

⁶ Cem bağlamak deyimi bölgede Cemi yürütmek ve yanlışsız sonuçlandırmak anlamında kullanılmaktadır. Cem bağlayabilir yani Cemi bütün kurallarıyla yürütüp yönlendirebilir manasına sahiptir.

bilimler ve sosyoloji araştırmaları tarafından en çok kullanılan araştırma desenleridir. Araştırmada odaklanılan konunun sosyal bir olgu olması göz önünde bulundurularak, karma bir yöntem kullanılması verilerin doğrulanması ve araştırmanın tamamlayıcılığını sağlayabilmek için tercih edilmiştir. Çünkü sosyal-kültürel-toplumsal olgulara yönelik yapılan saha araştırmalarında, nitel verilerin nicel verilerle karşılaştırılmalı olarak ele alınması, yapılacak olan çıkarımların güvenilirliğini daha da güçlendirir. Araştırmada genel tarama modellerinin alt basamağını oluşturan tekil tarama modelinden faydalanılmaktadır. “Değişkenlerin tek tek, tür ya da miktar oluşumlarının belirlenmesi amacı ile yapılan araştırma modellerine tekil tarama modelleri denir. Bu tür bir yaklaşımla, ilgilenilen olay, madde, birey, grup, kurum, konu vb. birim ve duruma ait değişkenler ayrı ayrı betimlenmeye çalışılır” (Karasar, 2004: 79). Tekil tarama modelleri ile zamansal gelişimler ve değişimler belirlenebilir. Zamansal taramalar, izleme ve kesit alma yaklaşımlı taramalar diye ikiye ayrılır. Bu araştırmada, kesit alma yaklaşımı kullanılır. Kesit alma yaklaşımlı taramalar, gelişim, çeşitli gelişmişlik evrelerini temsil ettiği kabul edilen gruplar üzerinde yapılacak tarama ve gözlemlerle belirlenmeye çalışılır. Böylece alınan sonuçlar aynı gruptan alınmış gibi yorumlanır ve gelişimin sürekliliğini yansıttığı varsayılır. Tekil tarama modeli araştırmalarda daha çok betimsel istatistik teknikleri gerekli olur” (Karasar, 2004: 80-81).

Bu doğrultuda araştırmanın evrenini temsil eden Tunceli Merkez ilçe içerisinde tesadüfi örnekleme kullanılarak rastgele seçilmiş 75 kadına, 20 sorudan oluşan bir soru kâğıdı formu uygulanmıştır. Buradan elde edilen nicel veriler, katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme, doküman incelemesi ve literatür taraması teknikleri aracılığıyla evren içerisinde derlediğimiz nitel verilerle (Kurt, 2008: 8), karşılaştırmalı olarak ele alınır. Anket verileri, Tunceli’de yaklaşık olarak on yıldır yaşadığımız süreç içerisinde gözlemlediğimiz, toplum hafızasında yer edinmiş olan “Tunceli’deki kadınlar inançlarından ötürü müzikle yakından ilişkilidir” argümanının, sayısal olarak artan azalan değerlerini hesap etmek ve kaynak kişilerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeleri istatistiksel verilerle karşılaştırılabilmek için kullanılmaktadır. Böylelikle elde edilen verilerin bilimsel değeri ve güvenilirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Çünkü toplum, kültür, milliyet merkezli ilerletilen müzik araştırmalarında birkaç kaynak kişi üzerinden çıkarımlar yapmak genel geçerlilik açısından pek yeterli değildir. İnanç, kültür, ideoloji gibi kavramları barındıran müzikoloji-etnomüzikoloji araştırmalarında, verilerin derlendiği kaynak kişilerde budunmerkezcilik (ethnocentrism) ve kültür bağımlılığı (culture bound) gibi problemlerle fazlasıyla karşılaşmak mümkündür (Özer, 1997: 31). Budun merkezcilik, araştırmacıdan ziyade araştırmada veri olarak kullanılan kaynak kişi görüşleriyle alakalı bir problemdir. Örneğin görüşme yapılan Alevi dedelerinin kendi kültürlerini-inançlarını ön plana çıkaran gayri ihtiyari açıklamalar yapmaları veya görüşülen kişilerin kendi görüşlerini destekleyen objektiflikten uzak cevaplar vermeleri mümkündür. Bu yüzden kültür-toplum veya sosyal olgulara odaklanan insan merkezli müzikoloji araştırmalarında nicel verilerden faydalanmak, araştırma ve araştırma verilerinin budun merkezcilik-kültür bağımlılığından arındırılabilmesine katkı sağlar.

Görüşmeler, 21. 09. 2017 ve 06. 10. 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anketler, Covid 19 pandemisinin araştırma sürecinde yarattığı güçlükler nedeniyle ancak 75 kadın katılımcıya uygulanabilmiştir. Anket soruları, kadınların demografik özellikleri, müzik faaliyetleri, müzikal bilgi ve becerileri, müzik tercihleri ve inançları ile müzik arasındaki algı düzeylerini anlamaya yönelik olarak 5’li Likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca Tunceli’de Hızır ve

Muharrem aylarında düzenlenen Cem ritüelleri belirli periyotlarda katılımcı gözlem gerçekleştirilerek, kadınların müzikle olan ilişkileri Cem ritüellerindeki doğal ortamlarında gözlemlenmiş ve ritüeller kamera ile kayıt altına alınmıştır. Görüşme yapılan kaynak kişiler toplumun kanaat önderleri olan Alevi dedeleri, bağlama yapım ustası olan bir kadın⁷ ve müzik dershanesi işleten bir müzik öğretmeni ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Sohbet ortamında ilerleyen mülakatlarda, görüşme yapılan kişilere araştırmamızın amacına yönelik bazı sorular sorulmuştur. Yapılan mülakatların bazıları yazılı bazılarının ise ses kayıtları alınarak sonrasında görüşmelerin analizleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilere ait ifadeler metin içerisinde aktarılırken KK1, KK2 gibi bazı şifrelemeler kullanılmıştır. Araştırmada sahadan topladığımız anket verileri, bilgisayar ortamında SPSS veri analiz programından faydalanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel olarak karşılaştırmalar yapabilmek için kullanılan anket verilerinin sadece frekans analizleri yapılarak artan azalan değerleri istatistiksel olarak hesaplanmış, ilgili veriler tablolar halinde düzenlenerek incelenmiştir. YÖK tarafından belirlenen “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında araştırmanın etik kurul başvurusu yapılmış ve 17.11. 2020-E 15951 sayılı girişimsel olmayan etik kurul kararı onay belgesi alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde Alevilik inanç sisteminin, Tunceli’de kadın ve müzik ilişkisi üzerindeki etkisi, inancın müzikal olarak kadınların müzik faaliyetleri, müzik bilgileri, enstrüman çalabilme becerileri ve müzik tercihleri üzerindeki rolü incelenmektedir. Bu kapsamda araştırmanın modelini oluşturan 75 kadına, bazı soruların dışında beşli Likert ölçme sistemi dikkate alınarak yapılandırılmış 20 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anketten elde edilen verilerin, SPSS programı yardımıyla frekans analiz ölçümleri yapılarak, verilere ait istatistiksel sonuçlar tablolar haline getirilmiştir. Bunun dışında anket sorularıyla ilgili görülen alanda, kaynak kişilerle yapılmış görüşme notlarına da bu bölümde yer verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Dağılımları

Yaş	F	%
09-18	10	13,3
19-28	11	14,7
29-38	29	38,7
39-48	21	28,0
49-58	4	5,3
Toplam	75	100

⁷ Araştırma kapsamında derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğimiz, bugün Tunceli’de bağlama atölyesi bulunan Senem Arın, kendisinin bugün Türkiye’nin tek kadın bağlama yapım ustası olarak ifade etmektedir. Yaptığımız araştırmada başka enstrüman yapan kadın Luthier’ler olduğu tespit edilse de, kadın bağlama yapım ustasıyla karşılaşmamıştır. Bu ifade bölgenin yerel basınında da “Türkiye’nin Tek Kadın Bağlama Yapım Ustası, Ağaca Ses Türkilere Can Veriyor” başlığıyla yer almıştır. Bk. 03.10.2020. *Özgür Dersim Gazetesi*, www.ozgurdersim.com. Erişim tarihi: 03.10.2020.

Ankete katılan kadınların yaş grupları incelendiğinde F 29 % 38,7 oranıyla ağırlıklı olarak 29-38 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Oranlar 39-48 yaş aralığında F 21 % 28,0, 19-28 yaş aralığında F 11 % 14,7, 09-18 yaş aralığında F 10 % 13,3, 49-58 yaş aralığında ise F 4 % 5,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımları

Eğitim Durumu	F	%
İlk-Orta Öğretim	15	20,0
Lise	22	29,3
Üniversite	34	45,3
Yüksek Lisans	4	5,3
Doktora	0	0
Toplam	75	100

Tablo 2’de aktarılan verilere bakıldığında, katılımcı kadınların F 34 % 45,3 oranında Üniversite, F 22 % 29,3 oranında Lise eğitimi aldıkları görülmektedir. İlk-Orta Öğretim eğitimi F 15 % 20,0 Yüksek Lisan eğitimi ise F 4 % 5,3 oranına sahiptir. Yüksek Lisans, Üniversite ve Lise eğitimi değişkenlerine ait oranlar bir arada düşünüldüğünde toplam 79, 9 orana sahip oldukları görülmektedir. Bu verilere göre, araştırmaya katılan kadınların eğitim seviyelerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımları

Medeni Durum	F	%
Evli	46	61,3
Bekâr	29	38,7
Toplam	75	100

Tablo 3’de görüleceği üzere katılımcıların F 46 % 61,3’ü bekâr, F 29 % 38,7’si ise evli olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Katılımcıların Meslek Dağılımları

Meslek	F	%
Öğrenci	15	20,0
Öğretmen	4	5,3
Akademisyen	0	0
Memur-İşçi	41	64,7
Esnaf	5	6,7
Emekli	3	4,0
Hiçbiri	7	9,3
Toplam	75	100

Katılımcıların meslek değişkeni dağılımlarının aktarıldığı Tablo 4'e bakıldığında, Memur-İşçi değişkeninin F 41 % 64,7 oranıyla tabloda yer alan diğer meslek grubu değişkenlerine göre, yüksek olduğu görülmektedir. F 15 % 20 oranına sahip katılımcı ise öğrenci olduklarını belirtmişlerdir. Tablo 4'de görüleceği üzere, Öğrenci değişkeni dışında diğer meslek grubu değişkenlerinin toplamı F 65 % 86'dır. Bu veriler Tablo 3'de yer alan verilerle karşılaştırıldığında araştırmaya katılan kadınların büyük bir kısmı üniversite eğitimi ve başta memur-işçi olmak üzere belirli mesleklerde iş hayatına büyük oranda dahil olan kişilerden oluştuğu söylenebilir.

Tablo 5. Katılımcıların İlçelere göre Doğum Yeri Dağılımları

Doğum Yeri	F	%
Merkez	45	60,0
Hozat	4	5,3
Ovacık	6	8,0
Mazgirt	8	10,7
Nazimiye	3	4,0
Pertek	2	2-7
Pülümür	4	5,3
Çemişgezek	3	4,0
Toplam	75	100

Araştırmada katılımcılara ilçe özelinde doğum yeri sorusu yöneltilerek, hangi değişkenler Tunceli'nin ilçeleri özelinde hazırlanmıştır. İlçede doğmuş olan kadınların müzikle daha ilişkili olduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır. Tablo 5'e bakıldığında 75 katılımcıdan F 45 % 60 oranındakiler Merkez ilçe doğumlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun dışında katılımcıların F

8 % 10,7'si Mazgirt, F 6 % 8,0'ı Ovacık doğumlu olduklarını belirtmişlerdir. Geri kalan bütün değişkenler ise birbirlerine yakın oranlarda dağılım göstermektedir.

Buraya kadar ankete katılan kadınların demografik özelliklerinin açıklandığı tabloları bir arada değerlendirdiğimizde, katılımcı kadınların demografik profillerinin F 45 % 60 oranında Merkez ilçe doğumlu, F 29 % 38,7 oranında 29-38 yaş aralığına sahip, F 34 % 45,3 oranında Üniversite tahsilli, F 46 % 61,3 oranıyla çoğu bekâr, F 41 % 64,7 oranıyla büyük bir kısmı Memur-İşçi olarak iş hayatının içerisinde yer alan kadınlardan oluştuğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Katılımcıların Gerçekleştirdikleri Müzik Faaliyetlerine Göre Dağılımları

Aşağıdaki müzik faaliyetlerinden en çok hangisini gerçekleştirisiniz?	F	%
Konserlere Gitmek	0	0
Enstrüman Çalmak	21	28,0
Şarkı Söylemek	5	6,7
Müzik Dinlemek	49	65,3
Konferans, Seminer vs. Katılmak	0	0
Toplam	75	100

Tablo 6 ve devamında yer alan Tablo 7 ve 8'de katılımcı kadınların gerçekleştirdiği müzik faaliyetleri ve müzik tercihleriyle ilgili veriler aktarılmaktadır. Tablo 6'daki verilere göre, 75 katılımcıdan F 49 % 65,3 oranıyla yarısından fazlası müzik dinleme faaliyetini gerçekleştirmektedir. F 21 % 28,0 oranındaki katılımcı ise enstrüman çalmak cevabını vermiştir. Bunun dışında katılımcılar müzik dinleme ve enstrüman çalma faaliyetlerine kıyasla, konser, konferans, seminer gibi müzik faaliyetlerini daha az gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Katılımcıların Müzik Faaliyeti Gerçekleştirme Durumlarına Göre Dağılımları

Müzik faaliyeti gerçekleştirmenizde etkenler nelerdir?	F	%
Keyif Almak	40	53,3
Rahatlamak	18	24,0
Konsantrasyon Sağlamak	0	
Sanatsal Doyum	16	21,3
Diğer	1	1,3
Toplam	75	100

Katılımcıların en çok gerçekleştirdikleri müzik faaliyetlerini gerçekleştirme amaçlarıyla ilgili olan veriler Tablo 7'de yer alan değişkenler üzerinden aktarılmaktadır. Tablo 7'ye bakıldığında, F 40 % 53,3 oranıyla keyif almak değişkeninin, tabloda yer alan diğer değişkenlere göre yüksek oranda olduğu görülmektedir. F 18 % 24,0 oranına sahip katılımcı ise müzik faaliyetini rahatlamak için gerçekleştirdiğini ifade etmişlerdir. Tablo 6 ve 7'de yer alan veriler birlikte

değerlendirildiğinde, katılımcı kadınların en çok gerçekleştirmiş oldukları müzik dinleme faaliyetini, yüksek oranda keyif aldıkları için gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 8. Katılımcıların Dinleme Tercihlerine Göre Dağılımları

Hangi müzik türünü dinlemeyi tercih edersiniz?	F	%
Halk Müziği	63	84,0
Sanat Müziği	2	2,7
Etnik Müzik	3	4,0
Arabesk	2	2,7
Pop-Rock-Hiphop	5	6,7
Toplam	75	100

Tablo 8'e bakıldığında katılımcıların dinleme tercihlerinin F 63 % 84,0 oranında Halk müziği değişkeni üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. F 5 % 6,7 oranındaki katılımcı Pop-Rock-Hiphop, F 3 % 4,0 katılımcı ise etnik müzik türünü dinlemeyi tercih eder. Görüleceği üzere 75 katılımcıdan 63'ü halk müziği dinlemeyi tercih ederken, pop-rock-hiphop, etnik müzik, sanat müziği, arabesk gibi türleri pek fazla tercih edilmemektedir. Yukarıda aktarılan 6 ve 7. tablolar arasında ilişki kurulduğunda, katılımcıların büyük bir kısmı, keyif aldığı için gerçekleştirdiği müzik dinleme faaliyetini, halk müziği türünü dinlemeyi tercih ederek gerçekleştirir. Bir anlamıyla kadınların keyif aldıkları için halk müziği dinlemeyi tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 9. Katılımcıların Müzik Bilgi Birikimlerine Göre Dağılımları

Müzik hakkındaki bilgi birikiminizi belirtiniz	F	%
Çok İyi	0	0
İyi	5	6,7
Orta	14	18,7
Az	25	33,3
Yetersiz	31	41,3
Toplam	75	100

Araştırmada senkretik bir inanç biçimi olan Alevilik inancının kültürlenme aracılığıyla kadınların müzikal bilgi ve becerileri üzerinde her hangi bir etkisinin olup olmadığına yönelik veriler, Tablo 9 ve devamındaki tablolarda aktarılmaktadır. Bağlama yapım ustası KK3 ve özel müzik kurs merkezi işletmecisi KK4 Tunceli'de kadınların inançlarından ötürü müziğe ilgili olduklarını ifade etmişleridir. Tablo 9'a bakıldığında katılımcıların F 31 % 41,3'ü müzik bilgisi konusunda kendilerinin yetersiz görmektedirler. F 25 % 33,3 oranındaki katılımcı az, F 14 % 18,7 orta, F 5 % 6,7 oranındaki katılımcı ise iyi değişkenine cevap vermiştir. Tablo 9'da yer alan az, orta ve iyi değişkenleri bir arada düşünüldüğünde, katılımcıların F 44 % 58,7 oranıyla

yarısından fazlası müzik konusunda bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla anket uygulanan 75 katılımcıdan 44'ünün müzik konusunda belirli seviyelerde bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Bu verilerle kaynak kişilerin ifadeleri arasında bir tutarlılık olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 10. Katılımcıların Herhangi Bir Enstrüman Çalabilme Durumlarına Göre Dağılımları

Herhangi bir enstrüman çalabiliyor musunuz?	F	%
Evet	42	56,0
Hayır	33	44,0
Toplam	75	100

Tablo 10'e bakıldığında katılımcılara yöneltilen *Herhangi bir enstrüman çalabiliyor musunuz?* sorusuna, F 42 % 56,0 oranıyla evet, F 33 % 44,0 oranıyla hayır cevabı verilmiştir. Tablodan hareketle 75 katılımcıdan 42'sinin herhangi bir enstrüman çalabildiği görülmektedir.

Enstrümanların sahip olduğu karakterlerin müzik türleri ve birey-kitle-toplum öğeleri hakkında birçok kavramı yansıttığı söylenebilir. Ayrıca herhangi bir enstrümanı çalma süresi, icra düzeyi gibi müzikal davranış ve donanımlar, aynı zamanda o kişinin müzikle kurduğu ilişki düzeyini de yansıtan kavramlar arasındadır. Örneğin müzik camiasında-toplumda bir kişinin herhangi bir enstrümanı virtüöz derecesinde icra edebiliyor olması, o kişinin müzik bilgisinin yüksek seviyede olduğunu, icra ettiği enstrümana uzunca bir süre ayırdığını yansıtan öğelerden birisi olarak kabul edilir. Ya da temel düzeyde herhangi bir enstrümanı icra edebiliyor olan kişinin, temel düzeyde ritim algısı, sağ sol el koordinasyonu, doğru sesi işitsel olarak ayırt edip enstrüman üzerinde uygulayabilme vs. gibi müzik pratikleri hakkında bilgi sahibi olduğu söylenebilir. Ayrıca bireyin gün içerisinde herhangi bir enstrümana ayırdığı süre, o kişinin müzikle kurmuş olduğu ilişki düzeyi hakkında da önemli fikirler verir. Mesela gün içerisinde enstrüman çalmaya sekiz saatini ayıran birisinin müziğe fazlasıyla ilgi gösterdiği, müzikle yakın bir ilişki kurduğu gayet nettir. Dahası bazı karakterdeki çalgıların belirli müzik türlerini doğrudan yansıtan karakterleri vardır. Örneğin kemençe, tulum gibi karakterdeki çalgılarla yöresel ezgiler işitildiğinde, çok fazla müzik bilgisi olmayan birisi bile duymuş olduğu müzik türünün Karadeniz halk müzikleriyle bağdaştırabilir. Sokakta saç modelini Punkçular gibi kestirmiş ya da Hiphopçılar gibi giyinen birisinin ilgilendiği müzik türü az çok tahmin edilebilir. Ya da ney, piyano, elektrogitar, bağlama vs. gibi çalgıların tamamı (bugün her müzik türüyle birlikte icra edilseler bile) tasavvuf musikisi, Klasik Batı müziği, modern müzikler, halk müziği gibi türlere ait çalgılarıdır. Arap çalgıları, Türk çalgıları, Yunan çalgıları, Karadeniz çalgıları, Alevi-Bektaşî çalgıları, Yörük çalgıları, Halk müziği çalgıları, Klasik sanat müziği çalgıları,... gibi birçok toplum ve tür merkezli sınıflandırmaların da müzikoloji literatüründe fazlaca yer aldığı bilinmektedir. Dolayısıyla araştırmada yer alan enstrüman çalma becerisi ve enstrüman çalma süresine yönelik derlenen verilerin, katılımcıların müzikle kurmuş oldukları ilişkinin basit bir şekilde anlaşılabilirliği göstergeler arasında olduğu söylenebilir. Bu yüzden katılımcıların enstrümanla kurduğu ilişki düzeyi Tunceli'deki kadınların müzikle kurdukları ilişki düzeyi ve türü hakkında bilgiler vermesi bakımından önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir. Ayrıca enstrümanın Aleviliğin inançsal olarak kadınlar üzerindeki etkisini ortaya koyacak olan antropolojik göstergelerden birisidir. Çünkü bağlama Cem ritüelleriyle

özdeşleşmiş, ibadetin önemli bir aracı olan bir enstrümandır. Dolayısıyla Alevilik inancının senkretik yapısının kadınların müzikal olarak kültürlenmesindeki rolü, bağlamanın Tunceli'deki kadınlar arasındaki yaygın kullanımı üzerinden açıklamak mümkündür.

Tablo 11. Katılımcıların Enstrüman Çalma Sürelerine Göre Dağılımları

Yaklaşık olarak kaç yıldır enstrüman çalıyorsunuz?	F	%
0-5	25	33,3
6-10	8	10,7
11-15	6	8,0
16-20	2	2,7
21-25	1	1,3
Toplam	42	56,0

Tablo 11'de katılımcıların herhangi bir enstrümanı belirli sürelerde çaldıkları görülür. Bunlardan F 25 % 33,3 oranıyla 0-5 değişkeni diğer değişkenlere göre yüksek orana sahipken, 6-10 değişkeni F 8 % 10,7, 11-15 değişkeni ise F 6 % 8,0 oranına sahiptir. Tablo 11'de dikkat çeken diğer değişkenlerin ise sahip oldukları süre aralıkları göz önünde bulundurulduğunda 16-20 ve 21-25 değişkenlerinin olduğu söylenebilir. F 2 % 2,7 oranına sahip katılımcı yaklaşık olarak 16-20, F 1 % 1,3 oranına sahip bir katılımcı ise yaklaşık olarak 21-25 yıl gibi uzunca bir süre enstrüman çaldığını belirtmiştir. Tablo 10 ve 11'de aktarılan verilerden hareketle enstrüman çalmasını bilen 42 kişiden 25'inin herhangi bir enstrümanı asgari olarak 0-5 yıl aralığında çaldığı görülmektedir. F 33 % 44,0 oranında katılımcı ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Çaldıkları Enstrüman Türüne Göre Dağılımları

Herhangi bir enstrüman çalıyorsanız bu hangisidir?	F	%
Bağlama	35	46,7
Gitar	4	5,3
Piyano	2	2,7
Keman	1	1,3
Yan Flüt	0	0
Kaval-Ney	0	0
Erbane	0	0
Diğer	0	0
Toplam	42	56,0

Tablo 12'ye bakıldığında katılımcılardan çoğunun çalmasını bildiği enstrüman türünün F 35 % 46,7 oranıyla Bağlama olduğu görülür. F 4 % 5,3 oranıyla Gitar değişkeni ikinci yüksek orana

sahipken, F 2 % 2,7 oranıyla Piyano ve F 1 % 1,3 oranıyla Keman gibi Klasik Batı müziğine ait enstrüman değişkenlerinin düşük oranlara sahip oldukları söylenebilir. Tablo 13’de yer aşan verilerin Tunceli’deki Alevilik inancı ile kadınların müzikal donanımları arasında kültürel bir ilişki olabileceği varsayımını güçlendirdiği söylenebilir. Bu durum hakkında bağlama yapım ustası KK3 Tunceli’de kadınların bağlamaya karşı ilgili olmalarının başlıca sebebi olarak Alevilik inancını göstermektedir. Hatta kendisinin bağlamaya olan bağlılığı da bu şekilde gelişmiştir. Ona göre Alevi insanların evlerinde bağlamanın bulunması dolaylı olarak kadınların bağlamaya olan ilgilerini arttırmaktadır. Atölyesinde yaptığımız görüşmede yanında kendisine küçük bir kız çocuğunun yardımcı olduğu da gözlemlenmiştir. Bu durum hakkında KK4 ise, dershanesini faaliyete geçirdiği günden beri her zaman bağlama dersi almaya gelen kız çocuklarının olduğunu belirtmiştir. Örneğin toplam 10 kişilik bağlama öğrencilerinin en az dört veya beşinin kadınlardan oluştuğunu ifade eder. Hatta kendi yaptığı gözlemlerden bahseden KK4, bölgede kadınların daha çok uzun saplı bağlamayı kısa bağlama akorduyla çaldıklarını da ifadelerine eklemiştir. Buradan hareketle bağlamanın Alevilik inancın temel öğelerinden birisi olmasından ötürü, Tunceli’deki kadının kültürel ortamında doğrudan bağlama ile temasa geçmesine, bağlamaya ilgi göstermesi ve çaldığı enstrümanın türüne belirli düzeylerde yansıdığını söylemek mümkündür. Enstrüman çalmasını bilen 42 kadından 35’inin bağlama çalmasını bilmesi, Aleviliğin kültürel aracılığıyla kadınlar üzerinde yarattığı müzikal bir aktarımın göstergelerinden birisi olarak sayılabilir. Ayrıca kadın bir bağlama yapım ustası olarak KK3, bu etkinin en önemli örneklerinden birisidir. Çocukluktan beri Cem ritüellerinin içerisinde büyüdüğünü, Aleviliğe ait felsefi ve inanç değerlerin ailesinde yaşatıldığı, her Alevinin evinde olduğu gibi kendi evlerinde bir bağlama bulunduğunu, evlerindeki uzun saplı oyma gürgen bir bağlamanın hep en üst köşede siyah bir kılıfın içerisinde ayrı bir özenle muhafaza edildiğini, bağlamaya karşı ilgisinin bu yaşlarda başladığını belirtir. Evlerindeki bağlama uzun saplı olmasına rağmen kısa düzen akort ve ara arada kara düzenle icra edilmektedir. Yapmış olduğu bu açıklamanın, yukarıda müzik eğitmeni KK4’ün Tunceli’deki kadın ve müzik ilişkisi bağlamında belirtmiş olduğu, beyanıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla her iki açıklama bir arada ele alındığında, Tunceli’de kadınların uzun saplı fakat kısa düzen akortla icra edilen bağlama türü ile inançtan ötürü tanışmalarının söz konusu olduğu söylenebilir. KK4’ün belirttiği, karşılaştığı ve yaş ortalaması kırk ve üzeri olan kadınların çalmasını bildikleri bağlama türünün kısa düzenle icra edilen uzun saplı bağlama olduğu tespiti, bu durumu desteklemektedir. Tunceli kökenli olup, Tunceli sınırları içerisinde kalan ve çoğu Tunceli’den göç etmiş insanların yaşadığı Karakoçan ilçesinde çocukluğu geçen KK3, eskiden bölgedeki cenaze törenlerinde merhum defnedilene kadar başlama çalındığını, hatta gece mumlar yayıp birkaç kişinin bağlamalarla birlikte değişler okudukları ritüellerin gerçekleştirildiğinden söz etmektedir. Bu ritüelin şimdi sadece Ovacık ilçesinde Zeynel Batar dede tarafından sürdürüldüğünü onun dışında böyle bir ritüelin Tunceli’de yaşatılmadığına dikkat çekmektedir. Ayrıca hala Cem ritüellerine aktif olarak katılmaktadır. Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuarı Çalgı Yapım Bölümü mezunu olan KK3, mesleğini Tunceli’de bağlama atölyesi açarak sürdürmeyi, Tunceli’de toplumun yüzde doksanın Alevi inancına mensup bireylerden oluşması ve bağlamanın Tunceli kültürü içerisinde yaygın-önemli bir yere sahip olmasından ötürü tercih etmiştir. Tunceli’de bu alana insanları kazandırabilmek ve Tunceli’nin adının bu meslekle anılmasını gerçekleştirebilmekte idealleri arasındadır. Çünkü Tunceli’de bağlama ayrıcalıklı bir yere sahiptir ve bu anlamda anılmayı hak etmektedir. Ona

göre, Tunceli Alevilerinin sahip olduğu inanç yapısı, kadınların bağlamayla kurdukları ilişki düzeyini de etkilemektedir. F 33 % 44,0 oranında katılımcı ise bu soruya cevap vermemişlerdir.

Tablo 13. Katılımcıların Enstrüman Eğitimi Durumlarına Göre Dağılımları

Herhangi bir enstrüman çalıyorsanız çalmasını nasıl öğrendiniz?	F	%
Kendi Kendime	16	21,3
Anne-Baba	2	2,7
Abla-Abi	0	0
Arkadaş	0	0
Özel Kurs Merkezi	24	32,0
Toplam	42	56,0

Katılımcılardan enstrüman çalmasını bilenlerin çalmasını bildiği enstrümanı hangi yöntemle öğrenmiş oldukları Tablo 13’de aktarılmaktadır. Tabloda yer alan verilerden hareketle katılımcıların çalmasını bildikleri enstrümanı kültürel ortamlarında geleneksel olarak mı yoksa başka bir yöntemle mi öğrendikleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu perspektifle Tablo 13’e bakıldığında F 24 % 32,0 oranına sahip katılımcının çalmasını bildiği enstrümanı özel kurs merkezi aracılığıyla öğrendikleri görülmektedir. Bir anlamıyla katılımcıların çalmasını bildiği enstrümanı kültürel bir aktarımla geleneksel olarak değil, modern yöntemler aracılığıyla öğrendikleri görülmektedir. Bu durum inanç müzik ilişkisinin yarattığı kültürel-kültürleme eğitim formasyonunun bugün Tunceli’de modern yöntemlere göre etkisinin azaldığını gösterir. Fakat F 16 % 21,3 oranındaki katılımcının çalabildiği enstrümanı geleneksel ortamında kendi kendine öğrenmiş olmaları, bu etkinin tamamen yok olmadığını, inancın kültürleme aracılığıyla kadınların müzikal donanımları üzerinde belirli oranlarda tasarım biçimi sağladığı söylenebilir. F 33 % 44,0 oranında katılımcı ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 14. Katılımcıların Çaldıkları Enstrümanla Tanışma Durumlarına Göre Dağılımları

Çaldığınız enstrümanla nasıl tanıştınız?	F	%
Aile Ortamında	30	40,0
İş Ortamında	0	0
Arkadaş Ortamında	8	10,7
Okul Ortamında	2	2,7
Cem Ritüelleri Vasıtasıyla	2	2,7
Toplam	42	56,0

Tablo 14’de F 30 % 40,0 oranıyla aile ortamı değişkenin diğer değişkenlere göre yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. F 8 % 10,7 oranındaki katılımcı ise çaldığı enstrümanla arkadaş ortamı, F 2 % 2,7’si ise okul ortamında tanışmıştır. Görüleceği üzere enstrüman çalmasını bilen 42 katılımcıdan 30’u çaldığı enstrümanla aile ortamları aracılığıyla

tanımışlardır. Dolayısıyla Tunceli’de sosyal-kültürel ortamın kadınların müzikle olan ilişkileri üzerinde etkili olduğu düşünülebilir. Tabloda yer alan F 2 % 2,7 oranıyla Cem ritüelleri vasıtasıyla değişkeninin ise düşük bir orana sahip olduğu, dolayısıyla bu değişken üzerinden senkretik öğeler olan kadın ve müzik figürlerinin bir arada bulunduğu Cem ritüellerinin günümüz Tunceli’inde kadın ve müzik ilişkisinin oluşmasına oldukça düşük oranlarda aracılık ettiği görülmektedir.

Tablo 15. Katılımcıların İnanç Durumlarına Göre Dağılımları

Kendinizi hangi inanca mensup görüyorsunuz?	F	%
Alevi	65	86,7
Kürt Alevi	10	13,3
Sünni	0	0
Ateist	0	0
Hiçbiri	0	0
Toplam	75	100

Tablo 15 ve devamındaki tablolarda yer alan sorular Tunceli’de kadınların inanç ve müzik ilişkilerinin anlaşılması için tasarlanmıştır. Tablo 15’e bakıldığında kadınların F 65 % 86,7 oranıyla Alevi inancına mensup oldukları görülmektedir. F 10 % 13,3 kişi ise Kürt Alevi değişkenine cevap vermiştir. Bunların dışındaki diğer inanç değişkenlerine hiç cevap verilmemiştir.

Tablo 16. Katılımcıların Tunceli’deki Alevi Ocaklarına Mensup Olma Durumlarına Göre Dağılımları

Kendinizi Tunceli’deki Alevi Ocaklarından hangisine mensup görüyorsunuz?	F	%
Kureşan	27	36,0
Baba Mansur	11	14,7
Sarı Saltuk	9	12,0
Derviş Cemal	9	12,0
Ağuiçen	5	6,7
Şeyh Çoban	6	8,0
Derviş Gevr (Beyaz)	0	0
Toplam	67	89,3

Tunceli’de yer alan Alevi Ocaklarının, toplumun sahip olduğu inanç yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bugün toplumun neredeyse tamamı Tunceli’deki herhangi bir Alevi Ocağına bağlıdır. Bu ocaklara bağlı, Alevi dedeleri, pirleri, rehberleri, talipleri ve

aşiretleri vardır. Bu öğelerin hepsi, bugün Tunceli toplum yapısının bel kemiğini oluşturur. Çünkü Tunceli kökenli her aile-her bireyin bağlı olduğu muhakkak bir Alevi Ocağı vardır. Hatta bölgedeki aşiretlerden bazılarının isimlerini bu Alevi Ocaklarından almıştır. Örneğin Kureşanlılar, Sarı Saltıklılar, Baba Manusurlular gibi. Bu yüzden katılımcıların mensup oldukları Alevi Ocakları Tunceli'deki inanç-kadın ve müzik ilişkisi adına önemli olacağı düşünülmektedir. Katılımcıların inançsal olarak bağlı olduğu Alevi Ocaklarına göre oranları, hangi Ocağa bağlı kadınların müzikle daha ilişkili olduğu Tunceli'deki inanç-kadın ve müzik ilişkisini açıklamak adına merak konusu uyandırmıştır. Tablo 16'ya bakıldığında katılımcı F 27 % 36,0 oranı Kureşan Ocağına bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Baba Mansur Ocağı F 11 % 14,7 oranına, Sarı Saltuk ve Derviş Cemal Ocakları F 9 % 12,0 oranına sahiplerdir. F 8 % 10,7 oranında katılımcı bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 17. Katılımcıların İnançlarının Müzikle Olan İlişki Durumlarına Göre Dağılımları

İnancınızın müzikle olan ilişkinize katkısı vardır.	F	%
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	10	13,3
Kararsızım	14	18,7
Katılıyorum	26	34,7
Kesinlikle Katılıyorum	25	33,3
Toplam	75	100

Yukarıda yer alan tablo 15'e dönülecek olursa, F 65 % 86,7 Alevi, F 10 % 13,3 oranıyla kendisini Kürt Alevi inancına mensup gören katılımcıların tablo 17'de F 26 % 34,7 oranındakiler katılıyorum değişkenine cevap vererek inançlarının müzikle olan ilişkilerine katkısı olduğunu ifade etmişlerdir. F 25 % 33,3 oranıyla kesinlikle katılıyorum değişkeninin ikinci yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. F 14 % 18,7 oranına sahip katılımcı inançlarının müzikle olan ilişkileri üzerinde etkili olup olmadığı konusunda kararsızken, F 10 % 13,3 oranında katılımcı ise bu görüşe katılmamaktadır. Tabloda yer alan değişkenlerden, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum değişkenleri bir arada değerlendirildiğinde toplamda F 51 % 68,0 katılımcı müzikle kurmuş oldukları ilişkide inançlarının etkili olduğu belirtmişlerdir. Katılımcı kadınlara göre, sahip oldukları (Alevi ya da Kürt Alevi) inanç yapısı müzikle kurdukları ilişkiye yön veren bir unsur olarak ifade edilmektedir.

Tablo 18. Katılımcıların İnançlarının Çaldıkları Enstrümana Sağladığı Katkı Durumlarına Göre Dağılımları

İnancınızın çaldığınız enstrümana katkısı vardır.	F	%
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	6	8,0
Kararsızım	4	5,3
Katılıyorum	9	12,0

Kesinlikle Katılıyorum	24	32,0
Toplam	43	57,3

Tablo 18'e bakıldığında F 24 % 32,0 oranındaki katılımcının kesinlikle katılıyorum F 9 % 12,0 oranında katılımcı ise katılıyorum değişkenine cevap verdikleri görülmektedir. F 6 % 8,0 oranındaki katılımcı ise bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir. Ankette yer alan bütün değişkenler bir araya getirildiğinde yukarıda enstrüman çalmasını bilen kişi sayısı 42 iken bu tabloda toplam rakam 43 olması dikkat çekmektedir. F 32 % 42,7 oranında katılımcı ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 19. Katılımcıların Tunceli'deki Kadınların Müzikle Olan İlişki Durumlarına Göre Dağılımları

Tunceli'de kadınlar müzikle yakından ilişkilidir?	F	%
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	1,3
Kararsızım	5	6,7
Katılıyorum	26	34,7
Kesinlikle Katılıyorum	43	57,3
Toplam	75	100

Katılımcılar Tunceli'deki kadınların müzikle yakından ilişkilidir önermesine F 43 % 57,3 oranında kesinlikle katılıyorum, F 26 % 34, 7 oranında katılıyorum cevabını vermişlerdir. F 5 % 6,7 kişi kararsız olduğunu F 1 % 1,3 oranındaki kişi ise katılmadığını belirtmiştir. Tablo 19'a bakıldığında katılımcılardan toplamda 69 kişi, Tunceli'deki kadınların müzikle yakından ilişkili olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 20. Katılımcıların Tunceli'deki Alevilik İnancının Kadınların Müzikle Olan İlişki Durumlarına Göre Dağılımları

Tunceli'deki Alevilik inancının kadınların müzikle olan ilişkileri üzerinde etkilidir.	F	%
Hiç Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	4,0
Kararsızım	12	16,0
Katılıyorum	24	32,0
Kesinlikle Katılıyorum	36	48,0
Toplam	75	100

Tablo 20’de Tunceli’deki Alevilik inancının kadın müzik ilişkisi üzerindeki rolü hakkındaki katılımcı görüşleri aktarılmaktadır. Tablo 20’e bakıldığında F 36 % 48,0 oranıyla kesinlikle katılıyorum F 24 % 32,0 oranıyla katılıyorum değişkenlerinin Tablo 17, 18, 19’da olduğu gibi gibi yüksek oranlara sahip oldukları görülmektedir. Bu iki değişken bir arada değerlendirildiğinde toplamda 60 kişi Tunceli’de Alevilik inancının kadınların müzikle olan ilişkilerinde etkili olduğunu düşünmektedirler.

SONUÇ

Buraya kadar aktarılmış olan veriler göstermektedir ki, nüfusunun neredeyse yüzde doksanı Alevi bireylerden oluşan Tunceli’de, Alevilik inancının kadınların müzikle kurmuş oldukları ilişkilerin üzerinde belirli oranlarda etkisini sürdürmektedir. Aleviliğin müzikle iç içe geçmiş olan senkretik yapısının ilk yansımalarını kadınların çaldıkları enstrüman üzerinde gözlemleyebilmek mümkündür. Örneğin, bağlama yapım ustası KK3, bu durumun önemli örneklerinden birisidir. Ayrıca KK3’ün başta kendisi olmak üzere Tunceli’deki inanç, kadın ve müzik üçgeninde aktarmış olduğu görüşler veya müzik eğitmeni KK4’ün kadınların günümüzde bağlama eğitime göstermiş oldukları ilgi ve kırklı kuşakların çaldıkları bağlamanın türü hakkında vermiş olduğu bilgileri bu durumun işaretleri olduğu söylenebilir. Bu bilgiler kadın katılımcılara uygulanan anket verileri ile karşılaştırıldığında katılımcı kadınların büyük bir kısmı belirli oranlarda da olsa bağlama çalmasını bilmektedirler. Dolayısıyla Alevilik inancının bir parçasına dönüşmüş olan bağlama üzerinden, Aleviliğin kadın ve müzik ilişkisi üzerinde etkili olmaya devam ettiği, kaynak kişilerin görüşleri dışında anket verileriyle de istatistiksel olarak desteklenmektedir. Bu ayrıntıyı, inancın kültürleme aracılığıyla kadınlara kazandırmış olduğu bir aktarım olarak yorumlamak mümkündür. Tablo 12’de her hangi bir enstrüman çalmasını bildiğini beyan eden 42 kadından 35’inin bağlama çalabiliyor olması, inancın kadın ve müzik ilişkisi üzerindeki rolünü kaybetmediğinin önemli göstergelerinden birisidir. Ayrıca ankete katılan kadınların, bağlama ile başta aile, sonrasında ise arkadaş, Cem ritüeli gibi sosyal çevreleri içerisinde tanışmalarını da bu durumun bir işareti olarak kabul etmek mümkündür. Alevi toplulukların inançlarından ötürü bağlamaya önem vermeleri, kadınların sosyal çevreleri içerisinde bağlamayla tanışmasına vesile olmaktadır. Bu kültürleme ortamı, aynı şekilde KK3 tarafından çocuklukta bağlamayla tanışma biçimiyle karşılaştırıldığında tutarlılık göstermektedir. Özellikle kırklı kuşak kadınların kültürel ortamlarında tanışmış oldukları bağlama türünün ise uzun saplı fakat kısa düzen akort edilen bağlama türü olduğu da görüşmecilerin beyanından hareketle söylenebilir.

Aleviliğin senkretik yapısının Alevi topluluklardaki kadın müzik ilişkisine etkilerini, katılımcı kadınların tablo 17 ve 20’de yer alan görüşleri üzerinden ayrıca yorumlamak mümkündür. Özellikle yöntem bölümünde de belirtmiş olduğumuz, toplum hafızasında, “Tunceli’deki kadınlar inançlarından ötürü müzikle yakından ilişkilidir” argümanının, Tablo 19 ve 20’de aktarılan istatistiksel sonuçlara belirgin bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Cinsiyet bağlamında düşünüldüğünde kadınlar, kendi ve hemcinslerinin müzikle kurdukları ilişki üzerinde sahip oldukları inancın etkili olduğu algısına sahiptir. Bu algı, aynı şekilde görüşme yapılmış kaynak kişiler tarafından da benimsendiği görülmektedir. 75 kadından toplamda 60’ı inançlarının müzikle kurdukları ilişki üzerinde etkili olduğu fikrine katılmaktadırlar. Hatta enstrüman çalmasını bildiğini ifade eden 42 kadından toplamda 33’ü çaldıkları enstrümanın inançlarıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Fakat Tablo 6’daki istatistiklere göre, 39 katılımcı müzik dinlemek, 21 katılımcı enstrüman çalmak, 5 katılımcı ise şarkı söyleme faaliyetini

göstermektedir. Tablo 19 ve 20’de yer alan verilerle Tablo 6’daki veriler karşılaştırıldığında bahsi geçen algıyla bu verilerin tam anlamıyla tutarlı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Müzik dinleme faaliyeti her ne kadar müzikle yakın ilişki konusunda günlük müzik dinleme süresine göre değişkenlik arz etse de, genelde her bireyin belirli oranlarda gerçekleştirmiş olduğu bir müzik faaliyetidir. Örneğin enstrüman çalmak faaliyeti müzik dinleme faaliyetine göre, kişinin müzikle kurduğu ilişkinin yakınlık derecesini daha spesifik olarak ortaya koyan bir veridir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Tablo 6’da yer alan diğer yüksek değişken enstrüman çalmak faaliyeti değişkenidir. Bu durum biraz olsun Tunceli’de kadınların müzikle yakından ilişkilidir ön görüşünü doğrulasa da, tam manasıyla yeterli bir veri değildir. Tam tersi bir istatistiksel sonuçla yani enstrüman çalma faaliyeti Tablo 6’daki en yüksek değişken oranına sahip olsa, belki bu öngörüü doğrulamak daha mümkün olabilirdi. Bunun dışında Aleviliğin senkretik yapısının gözlemlenebileceği en önemli inanç öğelerinden olan Cem ritüellerinin, günümüz Tunceli’inde kadının müzikal olarak kültürlenmesine etkisini yitirdiği görülmektedir. Örneğin kadınların bağlama ile tanışmaları Cem ritüelleri aracılığıyla değil daha çok sosyal çevreleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bir anlamıyla Cem ritüellerinin kadının müzikal olarak kültürlenme özelliğinin etkisi azalmıştır. İnanç öğeleri, bu durumu ritüellerden çok aile ve sosyal çevre aracılığıyla gerçekleştirmeye devam etmektedir. Alevi toplulukların bağlamaya önem verip onu ev ve aile ortamlarında bulundurmaları, kadının doğduğu sosyal çevre içerisinde bağlamayla tanışmasına neden olan kültürel bir mekanizma yaratmaktadır. Kültürlemenin bu şekilde devam ettiği söylenebilir. Fakat kültürlenme sürecinin tam anlamıyla olmasa da etkisini yitirdiğini söyleyebileceğimiz alanlardan birisinin kadınların müzik eğitimlerine yönelik faaliyetleri üzerinden yorumlamak mümkündür. Her hangi bir enstrüman çalmasını bildiğini beyan eden katılımcı kadınlar, bu bilgiyi günümüzde geleneksel ortamlarından daha çok, özel kurs merkezleri vasıtasıyla kazandıklarını belirtmişlerdir. Buna rağmen 42 katılımcıdan 18’i çalmasını bildiği enstrümanı kendi kendine ve ailesi aracılığıyla öğrendiğini belirtmesi de dikkat çeken diğer bir ayrıntıdır.

Tunceli örnekleminde elde edilen bütün bu veriler ışığında, Alevi kadınların müzikle olan ilişkilerinde inançlarının belirli oranlarda tasarım biçimi oluşturduğunu söylemek mümkündür. Fakat araştırma sürecinde tüm dünyada ortaya çıkan Covid 19 pandemisi nedeniyle daha fazla katılımcıya ulaşmakta zorlandığımız göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen ilişkiyi, daha fazla katılımcı üzerinde gerçekleştirilecek survey desenli araştırmalarla daha etraflıca tartışabilmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Akdeniz, S. (2011). Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Aydın, S. (2015). Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik, *Kızılbaşlık Alevilik Bektaşilik: Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*, içinde, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bahadır, İ. (2004). Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 32, s. 13-28.
- Baki, A., Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 42, s. 1-21.

- Bender, C. (1993). *12 İmam ve Alevilik*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Çakmak, Y. (2012). Tunceli-Hozat Bölgesinde Sarı Saltık Ocağı ve Bektaşılık (Tarih-İnanç ve Doktrin-Ritüel), (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Çem, M. (2010). *Dersim Merkezli Kürt Aleviliği*, İstanbul: Vate Yayınevi.
- Deniz, D. (2012). *Yol/Re: Dersim İnanç Sembolizmi; Antropolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Dönmez, B. M. (2008). Alevi Uyanışı Bağlamına İzmir Limontepe Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Erol, A. (2018). *İslam, Alevilik ve Müzik*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, A. (2004). *Tunceli (Dersim) Kültürü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kılıç, M. C. (2016). *Yükselen Alevilik*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Kırkinci, M. (2014). *Alevilik Nedir?*, İstanbul: Zafer Yayınları.
- Melikoff, I. (2015). *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Alptekin Turan, İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (2003). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okan, M. (2004). *Türkiye’de Alevilik: Antropolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Okan, N. (2014). Alevilik ve Kadın/Alevilikte Kadın, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilim (Etnoloji) Anabilim Dalı.
- Okan, N. (2016). *Canların Cinsiyeti: Alevilik ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özer, Y. (1997). *Bilim Perspektifinde Müzik*, İzmir: Eylül Yayınları.
- Şener, C. (2003). *Alevilerin Etnik Kimliği: Aleviler Kürt mü? Türk mü?*, İstanbul, Etik yayınları.
- Şener, C. (2004). *Alevilik Olayı; Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, İstanbul: Etik Yayınları.
- Tunalı, S. B., Gözü, Ö., Özen, Ğ. (2016). Nicel ve Nitel Yöntemin Bir Arada Kullanılması: Karma Araştırma Yöntemi, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, S. 2, s. 106-112.
- Uyanık, Z. (2004). Alevilik, Aleviler ve Kadın, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 32, s. 29-35.
- Yalçın, H. (2012). *Alevilik Tarihi Öncesi-Dünü-Bugünü*, Adana: Karahan Kitabevi.

- Yazıcı, M. (2014). *Alevilik-Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi*, İstanbul, Çıra Yayınları: 256.
- Yıldırım, E. (2017). Alevi-Bektaşî Öğretisinde “Kadın-Erkek” Eşittir Söyleminin Dinsel Arka Planı ve Bu Söylemin Toplumsal Alanda Kadının Çalışmasına Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi: Tunceli Örneği, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 14, s. 63-76.
- Yılmazçelik, İ. (2012). Osmanlı Döneminde Dersim’de Sosyal Yapı ve Dersim Aleviliği, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 1-38.
- Yürür, G. Kahraman, M. (2013). Dersim’in Şifa Geleneği-Genel Bir Giriş, 2. *Uluslararası Dersim Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Tunceli Üniversitesi, s. 965.

Elektronik Kaynaklar

- URL1: M. Yaşar Kandemir, TDV İslam Ansiklopedisi: Fâtıma, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima#1>. adresinden 30. 09. 2020 tarihinde erişildi.
- www.ozgurdersim.com, 03. 10. 2020 tarihli *Özgür Dersim Gazetesi*, Erişim: 03. 10. 2020.

Kaynak Kişiler

- KK 1, Zeynel Batar, 23 Şubat 2018 tarihli görüşme.
- KK 2, Ali Ekber Yurt, 21 Eylül 2017 ve 05 Eylül 2019 tarihli görüşme.
- KK 3, Senem Arın, 06. 10. 2020 tarihli görüşme.
- KK 4, Ali Haydar Tumar, 07. 10. 2020 tarihli görüşme.